

BLADWIJZER

wegwijs met Heemkunde Vlaanderen

december 2011 • 03

Turninum Volksmuseum (Deurne)

Inhoud

Beheer en organisatie:

- Heemkunde in kaart gebracht
- Bevolkingsonderzoek 'Vlamingen & het verleden'
- Jongeren en heemkunde: samenwerken opent perspectieven!
Een getuigenis van de voorzitter van de
'Tervuersche Jeugd van Tegenwoordig'

Onderzoek:

- Hoe schrijf ik een historisch verantwoord artikel
Tips voor een betere valorisatie van heemkundig onderzoek

Ontsluiting:

- Stichting Open Kerken
Een netwerk van gastvrije gebedshuizen

Activiteiten in de kijker

COLOFON

- **Verantwoordelijke uitgever:**
Fons Dierickx
Grote Baan 193
9310 Herdersem
- **Contactgegevens:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
Zoutwerf 5 - 2800 Mechelen
T 015 20 51 74
www.heemkunde-vlaanderen.be
info@heemkunde-vlaanderen.be
- **december 2011 - nr.3**
- **Eindredactie:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
- **Lay-out en druk:** drukkerij De Bie

Heemkunde in kaart gebracht

Hoe groot is de heemkundige sector? Hoe zijn de heemkundige kringen georganiseerd? Beschikken ze over voldoende inkomsten? Wat bewaren ze en hebben ze hier zelf zicht op? Hebben ze de digitale snelweg 'genomen'? Wat zijn hun voornaamste noden en behoeften? Hoe evalueren ze de werking van Heemkunde Vlaanderen?

Allemaal vragen die beantwoord moesten worden in het kader van het beleidsplanningsproces van Heemkunde Vlaanderen. Om een antwoord op deze vragen te vinden werden een kwantitatief en een kwalitatief onderzoek uitgevoerd¹. Voor het kwantitatieve luik werd samengewerkt met FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed. De bedoeling van dit luik was om statistische gegevens in verband met heemkundige kringen te verzamelen. Voor het kwalitatieve luik organiseerde Heemkunde Vlaanderen zelf focusgroepgesprekken in alle provincies en Brussel om de noden en verwachtingen van de doelgroep te bepalen. In dit artikel vinden jullie een selectie van de voornaamste resultaten.

1. Heemkunde in cijfers (kwantitatief onderzoek)

Voor het kwantitatieve onderzoek werd in het kader van het PRISMA-onderzoek intensief samengewerkt met FARO. Dit onderzoek vormde het vervolg op het zogenaamde 'Alpha'-project uit 2003, met als titel 'Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het actuele lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen'². De resultaten van het ruimere PRISMA-onderzoek, waarvoor ook andere erfgoedverenigingen in Vlaanderen werden bevraagd kan men ondertussen nalezen in de FARO-publicatie *Nabij*,

*verenigd en meegerekend. Cultureel-erfgoedverenigingen in Vlaanderen (2010-2011). Onderzoek in het kader van PRISMA, veld- en toekomstanalyse cultureel erfgoed*³.

Bij het 'PRISMA-onderzoek over lokale erfgoedverenigingen in Vlaanderen' werden lokale erfgoedverenigingen (hoofdzakelijk heemkundige kringen) bevraagd aan de hand van een online enquête, die in overleg met Heemkunde Vlaanderen was opgesteld. Van de 381 gecontacteerde heemkundige kringen vulden er 143⁴ de online enquête in⁵. Wat leren de resultaten ons?

LEDEN EN BESTUURSLEDEN

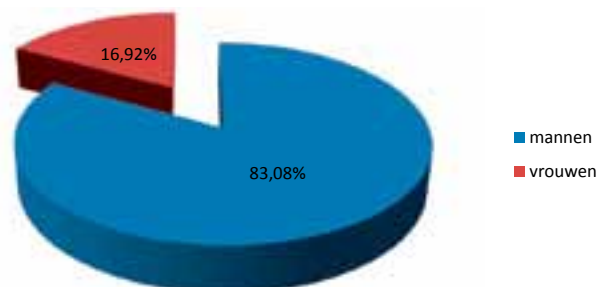
Over hoeveel leden gaat het hier?

· Gemiddeld hebben heemkundige kringen in 2009 295,89 leden. Waarbij ons opvalt dat het aantal leden ook nog stijgt: gemiddeld kwamen er in 2009 per kring 2,74 leden bij. De evolutie van het ledenaantal van de laatste drie jaar (2007-2009) wordt bovendien door de meerderheid van de respondenten (66,6 %) als stabiel of stijgend omschreven. Slechts 29,7 spreekt van een lichte daling of 1,8 % van een sterke daling⁶.

En wat met de bestuursleden?

· Gemiddeld telt een heemkundige kring volgens het PRISMA-onderzoek 9,69 bestuursleden (in 2003 waren er gemiddeld 9 bestuursleden bij volksculturele verenigingen).

Geslacht bestuursleden

· De meerderheid (59,65 %) van de bestuursleden zijn 60-plussers, 16,92 % zijn vrouwen en 3,41 % zijn jongeren (-30-jarigen). Als we die cijfers vergelijken met de percentages van het gehele PRISMA-onderzoek (50,33 % 60+, 19,22 % vrouwen en 5,88 % -30) moeten we concluderen dat

de heemkundige kringen minder divers zijn samengesteld dan de andere cultureel-erfgoedverenigingen.

Met hoeveel zijn we dan in totaal?

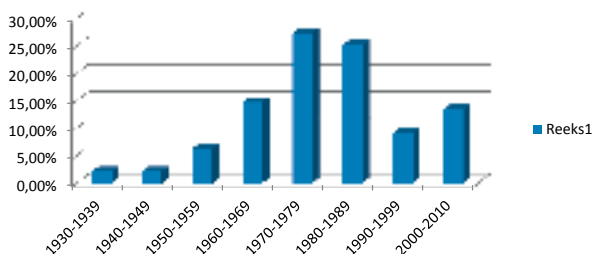
- Als we even een ruwe schatting willen maken en de gemiddelde cijfers uit deze enquête vermenigvuldigen met het aantal kringen dat momenteel in ons adressenbestand staat (449) dan zouden alle heemkundige kringen in Vlaanderen samen dus ongeveer 133.000 leden en 4.350 bestuursleden tellen. Toch een indrukwekkend cijfer!

BEHEER VAN DE ORGANISATIE

Worden er nu minder heemkundige kringen opgericht als vroeger?

- 13,3 % van de ondervraagde kringen werd opgericht tijdens de laatste tien jaar en dat is 4 % meer dan de tien jaar daarvoor. De belangstelling voor lokaal erfgoed en heemkunde blijkt dus te stijgen. De meeste kringen werden uiteraard opgericht in de jaren 70 (27,3 %) en 80 (25,2 %), de periode rond de fusies van de gemeenten.

Oprichtingsdatum heemkundige kringen

VZW of feitelijke vereniging?

- Meer dan de helft van de kringen (59,4 %) is vzw. Een statuut dat meer bescherming biedt dan bv. een feitelijke vereniging (35 %).

Focus op historische regio's of op de huidige fusiegemeente?

- Het werkingsgebied is meestal de fusiegemeente (42 %) of de deelgemeente (33,6 %). Grotere gehelen van aangrenzende gemeenten (14 %) of historisch bepaalde gebieden (2,1 %) en geografische streken (1,4 %) komen in mindere mate voor.

Op de zolder van de voorzitter of op die van de gemeente?

- 68,5 % van de heemkundige kringen kan beschikken over een gebouw of lokaal, meestal wordt dit ter beschikking gesteld of in bruikleen gegeven door een overheid (90,1 %). Slechts 8,9 % van de kringen heeft een pand in erfpacht of huurt een (deel van een) pand. In 74,5 % van de gevallen is het in redelijke mate of in grote mate aangepast aan de activiteiten van de vereniging.

Eens bestuurslid, altijd bestuurslid?

- 68,8 % van de kringen beschikt over een verkozen bestuur. De overgrote meerderheid hiervan (88,5 %) werd de laatste zes jaar verkozen. Mogelijks geeft men zo kansen aan de vernieuwing van het bestuur, tenzij men natuurlijk steeds hetzelfde bestuur herverkiest.

Gratis engagement?

- Heemkundige kringen bestaan dankzij het gratis engagement van hun vrijwilligers. Slechts 5,7 % of 8 heemkundige kringen hadden in 2009 betaald personeel in dienst. Vrijwilligers nemen hun engagement gratis op en worden niet vergoed via een vrijwilligersvergoeding (slechts 1 kring doet dit).

Vrijwilligers en vrijwilligersbeleid

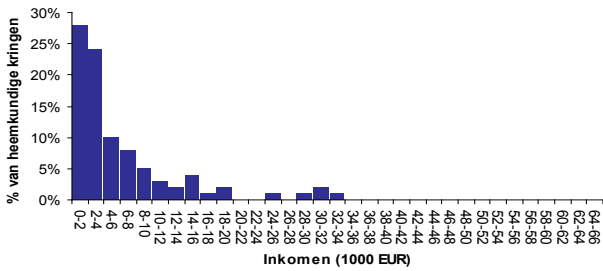
- Een geschreven vrijwilligersbeleid is er meestal niet (85,3 %). 67,8 % van de respondenten is er zeker van dat er in 2009 een vrijwilligersverzekering was.

FINANCIËN

We draaien elke frank twee keer om

- Opmerkelijk is dat de inkomstenverdeling binnen heemkundige kringen het Pareto principe volgt: 80% van de inkomsten is in handen van 20% van de heemkundige kringen. Het aantal heemkringen neemt exponentieel af met het beschikbaar werkingskrediet (zie grafiek). Een kwart van de heemkundige kringen had een eigen inkomst van minder dan 1511 euro en de helft van de heemkundige kringen had een eigen inkomst van minder dan 2800 euro. Voor 2009 zou dit geen probleem moeten zijn gezien de helft van de kringen een uitgave van minder dan 1900 euro had. De tering wordt dus naar de nering gezet.

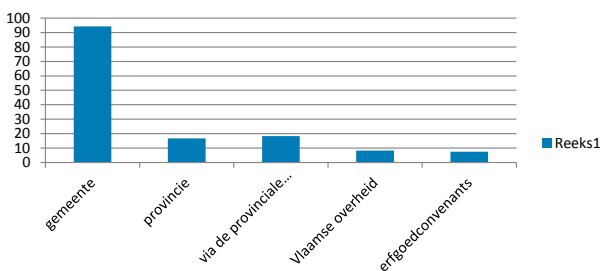
Inkomensverdeling heemkundige kringen, jaar 2009
(kringen met inkomen tussen 64.000-500.000 niet weergegeven)

Vanwaar komt de poen?

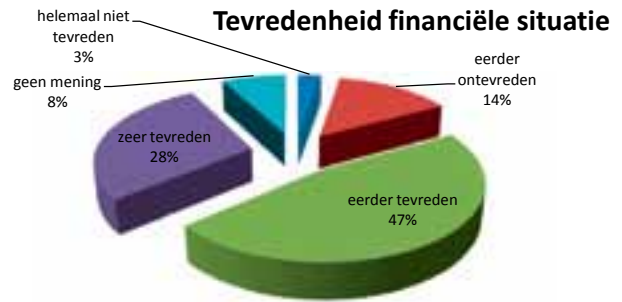
- Die eigen inkomsten komen vooral van lidgelden, abonnementen en publieksactiviteiten (bij 98,2 % van de kringen). Bij 33,6 % van de kringen komt een groot deel van de inkomsten ook voort uit sponsoring, giften en legaten. 83,9 % van de kringen kreeg subsidies in 2009. Het gemiddelde subsidiebedrag dat dan verkregen wordt is 1.932,66 euro, maar ook hier zitten grote verschillen op aangezien de mediaan (de waarde die in het midden ligt) 650 euro is. De verkregen subsidies komen in volgorde van belangrijkheid van de gemeente (bij 94,2 % van de kringen), van de provincie (16,7 %) of van de provincie via de provinciale koepel (18,3 %), van de Vlaamse overheid (8,3 %) of van de cultureel-erfgoedconvenants (7,5 %). Dit geeft natuurlijk enkel een overzicht van de geldbedragen, vaak krijgen heemkundige kringen ook logistieke steun van vb. de gemeente.

Herkomst subsidies

Blij met wat men heeft?

- De evolutie van de inkomsten over de voorbije drie jaar (2007-2009) wordt meestal omschreven als stabiel (53,8 %) of stijgend (19,6 %). Men is meestal eerder tevreden (46,2 %) of zeer tevreden (28 %) over de financiële situatie van de vereniging. Ondanks de relatief bescheiden middelen zijn de heemkundige kringen dus over het algemeen wel tevreden met wat ze ermee kunnen doen.

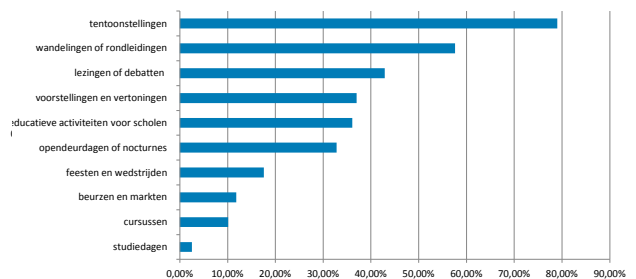

WERKING: WAT DOEN DE HEEMKUNDIGE KRINGEN?

Ontsluiten maar!

- 83,2 % van de heemkundige kringen organiseerde in 2009 publieksactiviteiten. Het ging om tentoonstellingen (79 %), wandelingen of rondleidingen (57,6 %), lezingen of debatten (42,9 %), voorstellingen en vertoningen (37 %), educatieve activiteiten voor scholen (36,1 %), opendeurdagen of nocturnes (32,8 %), feesten en wedstrijden (17,6 %), beurzen en markten (11,8 %), cursussen (10,1 %) en studiedagen (2,5 %). De frequentie waarmee deze activiteiten georganiseerd worden varieert wel. Zo organiseren de meeste verenigingen bijvoorbeeld maar 1 tentoonstelling per jaar (kruipt heel wat werk en tijd in).

Publieksactiviteiten

- De kringen die publieksactiviteiten organiseren, zetten ook vaak in op publieksevenementen als Erfgoeddag (59,7 %), Open Monumentendag (55,5 %), Nacht van de geschiedenis (31,9 %). In mindere mate wordt ingezet op een lokaal (stads)festival (14,3 %), Vlaanderen Feest/11 juli (6,7 %) en Week van de Smaak (5,9 %).

Wie schrijft die blijft!

- Heemkundige kringen zetten sterk in op het publiceren i.v.m. hun lokaal erfgoed: 82,5 % van de heemkundige kringen gaf in 2009 een publicatie uit. In volgorde van belangrijkheid gaat het om een tijdschrift (75,4 %), jaarboek (22,9 %),

nieuwsbrief (22 %), tentoonstellingscatalogus (22 %), wetenschappelijke publicatie/boek (18,7 %), educatieve publicatie of lespakket (18,7 %), audiovisuele opname (8,5 %), inventaris (2,5 %). Er is ook nog een restcategorie 'andere publicatie' die door 24,6 % van de kringen werd aangeduid.

Gezellig samen werken!

- De 62,4 % kringen die interne ledenactiviteiten organiseerden in 2009 focussen hierbij in volgorde van belangrijkheid op redactieraden en werkingsvergaderingen (83 %), gezelligheidsactiviteiten (73,9 %), didactische uitstappen (69,3 %), verbroederings- en ontmoetingen met andere verenigingen (26,1 %), interne vormingen (25 %) en werkateliers (18,2 %). Wat hierbij opvalt, is dat de heemkundige kringen niet vergeten aandacht te schenken aan het aanmoedigen van hun vrijwilligers via gezelligheidsactiviteiten. Maar we moeten hierbij wel voor ogen houden dat ook hier de frequentie waarmee deze activiteiten georganiseerd worden varieert. Zo worden redactieraden en werkingsvergaderingen frequent georganiseerd gedurende het jaar, terwijl het aantal gezelligheidsactiviteiten dat georganiseerd wordt toch beperkt is.

Communiceren via het wereldwijde web?

- 60,1 % van de kringen beheert een eigen website. 7,7 % heeft een webpagina op de website van de gemeente of een andere organisatie.

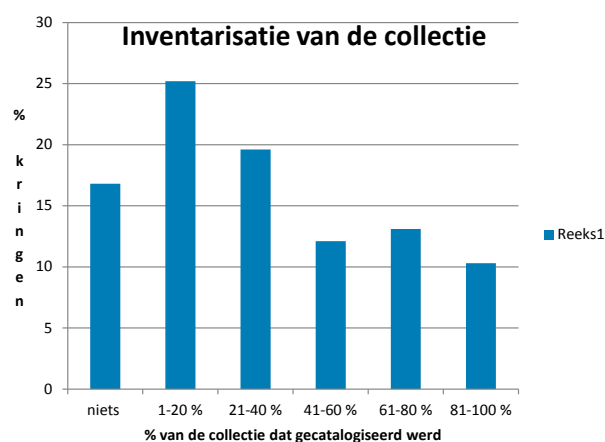
LOKAAL ERFGOED: niet enkel bestuderen, ook verzamelen en bewaren!

Wie wat bewaart, die heeft wat!

- 87,4 % van de ondervraagde kringen heeft een eigen erfgoedcollectie of heeft dit ooit gehad.
- Een klein aantal heeft deze collectie geheel (10,4 %) of gedeeltelijk (7,2 %) geschonken of in bewaring gegeven aan een bewaarinstelling, maar 86,4 % van hen beheert momenteel nog een erfgoedcollectie.
- Het gaat meestal om een archivalische en documentaire collectie (49,1 %) of om een gemengd museale, archivalische en documentaire collectie (46,3 %).

Weten we wat we in huis hebben?

- De overgrote meerderheid (83,2 %) is bezig met de inventarisatie van de eigen collectie.
- Meestal gebeurt dit geheel (57 %) of gedeeltelijk (31,4 %) op computer, via programma's als Excel (48,7 %), Access (32,9 %) of Word (38,2 %). Slechts 15,6 % gebruikt een specifiek inventarisatieprogramma en 13,2 % ontwikkelde hiertoe zelf een programma.
- 22,4 % van de inventarissen is ook online beschikbaar.

We hebben een archief en documentatiecentrum!

- Maar liefst 61,5 % van de ondervraagde heemkundige kringen beheert een publiek toegankelijk archief en/of documentatiecentrum en nog eens 65,9 % van deze archief en/of documentatiecentra is toegankelijk voor het publiek op vaste openingstijden (bij de andere kan men hiervoor een afspraak maken).
- Per jaar zijn deze archief- en/of documentatiecentra gemiddeld 63,21 dagen open.

Gratis musea!

- 28 % van de ondervraagde kringen beheert een publiek toegankelijk museum, dat in 65 % van de gevallen ook toegankelijk is op vaste openingstijden.
- Gemiddeld is het heemkundig museum dan 72,12 dagen per jaar open voor het publiek.
- 75 % van die heemkundige musea zijn bovendien gratis te bezoeken.

We laten de digitale snelweg niet links liggen!

- 71,3 % van de kringen heeft zelf al delen van de collectie gedigitaliseerd of laten digitaliseren. Het ging hierbij om afbeeldingen (89,7 %), audiovi-

sueel materiaal (58,5 %), archiefdocumenten (37 %), digitaal gefotografeerde objecten (36,4 %), publicaties (22,1 %) en kranten of tijdschriften (21 %).

- De digitalisering werd meestal door de vereniging zelf uitgevoerd (80,4 %) en digitale bestanden worden voornamelijk ter plaatste bewaard (93,1 %). 12,7 % gaf het materiaal in bewaring bij een erfgoedinstelling of overheidsdienst.

SAMENWERKING

Samen maakt sterk!

Eén van de conclusies van het alpha-onderzoek⁷ was dat heel wat verenigingen binnen het volksculturele veld zich niet tot één bepaalde discipline konden rekenen en dat er een sterk informeel netwerk bestond van contacten tussen de verschillende disciplines van het volksculturele veld. Er werd ook redelijk veel samengewerkt met andere verenigingen binnen hetzelfde veld.

Ook in 2009 werd er door de heemkundige kringen veel samengewerkt met andere verenigingen: 79 % van hen ging de uitdaging aan om in zee te gaan met een andere erfgoed- of volkscultuurvereniging (56,6 %); een openbare bibliotheek, een cultureel centrum of toeristische dienst (40,7 %); een school (30,1 %); een erfgoedcel (28,3 %); een kerkfabriek,

parochie(raad) of religieuze instelling (28,3 %); een museum (15,9 %); een vereniging voor senioren (13,3 %); een comité of groep voor monumenten- of landschapszorg (13,3 %); een archief (11,5 %); een amateurkunstenvereniging (10,6 %); de gemeente of cultuurraad (9,9 %) of een Davidsfondsafdeling (7,2 %).

2. In gesprek met de doelgroep (kwalitatief onderzoek)

Om de noden en behoeften van de doelgroep in kaart brengen en na te gaan hoe de doelgroep de werking van Heemkunde Vlaanderen evalueerde werden in 2010 zes focusgroeps gesprekken georganiseerd, telkens één in de vijf provincies en één testgesprek in Brussel⁸. Heemkunde Vlaanderen opteerde voor dit kwalitatief onderzoek om dieper in te kunnen gaan op de verzuchtingen van de doelgroep. Per regio werd een aselechte representatieve steekproef van de doelgroep genomen. Om de gesprekken zo objectief mogelijk te organiseren, werd geopteerd voor een externe moderator⁹. Hieronder volgt een samenvatting van de noden en behoeften van de doelgroep en hun beoordeling van de werking van Heemkunde Vlaanderen.

2.1. De noden en behoeften

VORMING EN KENNISOVERDRACHT

Wat betreft vorming heeft men vooral behoefte aan praktische en laagdrempelige cursussen die niet te gespecialiseerd zijn. Een mooi voorbeeld hiervan is een lesdag op een specifieke locatie rond behoud en beheer van één type collectie. Daarnaast wil men in Brussel een gemeenschappelijk vormingsaanbod voor Brussel en Vlaams-Brabant. Wat betreft informatienoden en kennisoverdracht wil men, indien nodig, beroep kunnen doen op een overkoepelend niveau (zoals Heemkunde Vlaanderen) dat specifieke kennis ontwikkeld heeft over de problemen die hen bezighouden. Belangrijk hierbij is dat de kennis ook voldoende beschikbaar is op bijvoorbeeld een website. Daarnaast is er ook nood aan modellen van overeenkomsten/taakbeschrijvingen waarbij uitleg gegeven wordt.

De thema's waarover men meer kennis en vorming wil, staan hieronder in volgorde van belangrijkheid:

- gerichte vorming en advies over digitaliseren van de collecties, o.a. keuze wat eerst te digitaliseren
- vorming en kennis rond auteursrechten, copyright foto's en wet op de privacy
- vorming en basiskennis rond behoud en beheer van objecten: per type object en in één dag, eventueel op locatie, doorgedreven kennis
- vorming rond nieuwe vormen van presenteren ook voor privé-verzamelaars
- advies bij inventarisatie van de collecties
- kennis over hoe verzamelen, selectiecriteria, schenkingen
- hulp bij het vinden van gemotiveerde en ook jonge vrijwilligers / rekruteren van inwijkelingen / vorming rond vrijwilligersmanagement
- kennis/expertise rond erfgoededucatie
- inhoudelijke basiscursussen voor heemkundigen (waar vind je bronnen, werken met een probleemstelling, werken rond bronnenvermelding, wat zijn heerlijkheden, ...) liefst bij een goed voorbeeld op locatie
- vorming rond promotie van activiteiten
- vorming waarin nieuwe ideeën aangereikt worden
- vorming over visieontwikkeling rond heemkunde en de waarde van collecties
- kennis wetgeving vrijwilligerswet
- info over juridische aspecten omtrent archiefwerking

- hulp bij het aanreiken van goede programma's om zelf een website te maken en zelf een beeldbank te maken
- vorming rond overzicht subsidiekanalen en voorwaarden eraan verbonden

ONDERLINGE INTERACTIE

De doelgroep hecht zelf veel belang aan het bevorderen van uitwisseling van expertise. Dit kan via rondetafelgesprekken rond specifieke thema's en via het in de kijker zetten van goede voorbeelden zoals i.v.m. het betrekken van scholen. Ze hebben ook nood aan ondersteuning bij de uitbouw van een regionaal netwerk en regionale samenwerking - al dan niet rond een thema. Daarnaast is er eveneens nood aan contacten die hen kunnen helpen bij een professionaliseringsproces of bij het bewaren van hun collectie. Zo willen privé-verzamelaars in contact gebracht worden met verenigingen en instanties waar hun collectie eventueel later bewaard zou kunnen worden. Ze verwachten ook hulp van Heemkunde Vlaanderen bij de uitwisseling/afstemming van de collecties en poneren hier zelfs ideeën over het uitwerken van een virtueel depot.

SENSIBILISERING

De doelgroep vindt het ook belangrijk dat sommige instanties kennis verwerven over het belang van lokaal erfgoed en de werking van hun vereniging en hierbij door Heemkunde Vlaanderen gesensibiliseerd worden:

- ondersteunen van professionelen die bezig zijn met erfgoed in een gemeente inzake bewaring, digitaliseren en i.v.m. kloof met vrijwilligers (bemiddelen)
- sensibiliseren van verschillende overheden
- sensibiliseren om het erfgoedbeleid/subsidiebeleid van de provincie bij te sturen inzake reservevorming en subsidiëring

- provincie aansporen om een depot te voorzien voor erfgoed dat interessant is voor een lokale heemkundige kring maar niet direct door een museum of instelling kan worden opgenomen
- sensibiliseren voor een gemeentelijk erfgoeddepot waarbij het eigenaarschap niet wordt overgenomen
- sensibiliseren bij onderwijsinspecties om aandacht te hebben voor lokale geschiedenis

HET BREDE ERFGOEDVELD?

De doelgroep heeft duidelijk nood aan een overzicht van alle bestaande structuren en organisaties in het erfgoedveld. Zo is bijvoorbeeld het verschil tussen Heemkunde Vlaanderen en FARO niet voor iedereen duidelijk. Van Heemkunde Vlaanderen wordt verwacht dat zij de erfgoedcellen en de gemeenten stimuleren om op een positieve manier met erfgoedvrijwilligers te werken alsook om afspraken met hen te maken en voldoende af te stemmen. Heemkunde Vlaanderen zou aan de brede erfgoedgemeenschap moeten aangeven dat zij de heemkundige kringen beter moeten informeren over waarom onderzoek/enquêtes gevoerd worden en om hen achteraf de resultaten mee te delen.

HEEMKUNDE IN DE KIJKER

De doelgroep vindt het belangrijk dat Heemkunde Vlaanderen heemkunde, lokaal erfgoed en de vrijwilligers die erbij betrokken zijn promoot, in de kijker zet en stimuleert. Dit zijn hun concrete suggesties:

- initiatieven nemen naar geïnteresseerde bewoners van gemeenten waar geen heemkundige kring is
- via universiteiten studenten geschiedenis warm maken voor heemkunde en lokaal erfgoed
- archieven van alle heemkundige kringen zichtbaar maken op een website
- overkoepelende website maken waarop iedere kring artikels per thema kan plaatsen
- Heemkunde Vlaanderen zou aan een grotere publiekswerking moeten doen
- promotiecampagne vrijwilligerswerk bij heemkringen naar het grote publiek
- sensibiliseren bij publiek en kringen dat de trend van het aangaan van kortere engagementen geen probleem vormt
- tijdschrift van Heemkunde Vlaanderen aan alle leden van heemkringen geven
- nadruk leggen op werk lokale medewerkers/vrijwilligers van heemkundige kringen bij Erfgoed-

dag / Open Monumentendag / Nacht van de geschiedenis

- informeren over werking van de provinciale koepels voor heemkunde

2.2. Beoordeling van de werking van Heemkunde Vlaanderen

Het vormingsaanbod van Heemkunde Vlaanderen wordt goed opgevolgd en wordt goed geëvalueerd. Het organiseren van vorming op maat van de eigen kring wordt gezien als een extra pluspunt. De adviesverstrekking van Heemkunde Vlaanderen wordt ook als heel goed omschreven. De Binnenkrant is goed gekend bij de doelgroep: het tijdschrift wordt bovendien gelezen en men leert eruit. Een minpunt hierbij is dat men het spijtig vindt dat de Binnenkrant niet meer digitaal beschikbaar is. Door een enkeling wordt een groter lettertype bij digitale communicatie gesuggereerd.

3. Tot slot

Alhoewel heemkundige kringen enorm kunnen verschillen qua werking en betrokkenheid kan men toch een aantal conclusies afleiden uit voorgaand onderzoek.

De heemkundige kringen gaan er zeker niet op achteruit qua ledenaantallen: de meerderheid blijft stabiel of heeft een stijgend ledenaantal. Het gaat bovendien om een indrukwekkend aantal mensen dat betrokken wordt bij heemkundige kringen: ongeveer 133.000 mensen. Daarbij gaat het natuurlijk zowel om bestuursleden, actieve leden als papieren leden. Ongeveer 4.350 mensen zijn actief betrokken als bestuurslid van een heemkundige kring. Allen vrijwilligers die zich inzetten voor de studie en het behoud en beheer van het lokale erfgoed, want de meeste heemkundige kringen hebben ook een eigen erfgoedcollectie in beheer. Ze beschikken hiervoor ook meestal over een eigen lokaal.

Uit het groter aantal oprichtingen van heemkundige kringen de laatste 10 jaar blijkt ook dat de belangstelling voor heemkunde en lokaal erfgoed stijgt. Ondanks de relatief bescheiden middelen zijn de heemkundige kringen over het algemeen wel tevreden met wat ze ermee kunnen doen. Ze organiseren veelal een groot aantal publieksactiviteiten en werken daarvoor vaak samen met lokale organisaties. Op lokaal vlak weten ze op die manier op een laagdrempelige manier het publiek aan te spre-

ken met hun lokaal erfgoed en zijn ze belangrijke lokale gemeenschapsvormers.

Daarnaast zijn er ook een aantal evoluties of vaststellingen die voor verbetering vatbaar zijn of toch op zijn minst een uitdaging voor de toekomst genoemd kunnen worden. Zo blijkt bijvoorbeeld dat de besturen niet erg divers samengesteld zijn en voornamelijk uit mannelijke zestigplussers bestaan. Het zal dus een uitdaging zijn om in de toekomst diverser te rekruteren om het bestaan van de vereniging te vrijwaren en om de werking ervan te vernieuwen. Daarnaast zijn de heemkundige kringen wel van start gegaan met de inventarisatie van de collectie, maar in de meeste gevallen moet er op dit vlak nog veel gebeuren. Alhoewel ze de digitale snelweg niet volledig links laten liggen en de eerste stappen al gezet werden, is het een uitdaging voor de toekomst om de digitalisering en de digitale communicatie verder te ontwikkelen (bijvoorbeeld door een stek op het internet voor alle heemkundige kringen en de opslag van digitale gegevensbestanden).

Om tegemoet te komen aan de voornaamste noden van de doelgroep van Heemkunde Vlaanderen (laagdrempelige en praktische vormingen, een aanspreekpunt dat antwoorden en modellen kan aanbieden in verband met de problemen die zij hebben, het stimuleren van onderlinge uitwisseling en afstemming en sensibilisering van instanties en publiek met betrekking tot heemkunde) en in te spelen op de bovenvermelde uitdagingen, stelde Heemkunde Vlaanderen een ambitieus beleidsplan op voor de periode 2012-2016. Dit beleidsplan, dat in oktober 2011 werd goedgekeurd door de Vlaamse overheid, kan men nalezen op de website van Heemkunde Vlaanderen: www.heemkunde-vlaanderen.be.

Daphné Maes

Consulent Heemkunde Vlaanderen

- 1 De onderzoeken werden ondersteund door de werkgroep van het verbeterproject doelgroep van Heemkunde Vlaanderen. De leden van deze werkgroep waren: Ferdi Geerts, Fons Dierickx, René Beyst, Daphné Maes, Eva Van Hoye, Hildegard Van Genechten en Alexander Vander Stichele.
- 2 WALTERUS Jeroen, Erfgoedverenigingen en volkscultuur ontcijferd. Inzichten over historische en 'volkscultuur'-verenigingen als onderdeel van het Vlaams erfgoedlandschap. Gebaseerd op de resultaten van het onderzoek: Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het actuele lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen (project Alpha), Brussel, Vlaams Centrum voor Volkscultuur, 2003, 172 p.
- 3 VANDER STICHELE Alexander, JACOBS Marc, VERCAUTEREN Gregory en WALTERUS Jeroen, Nabij, verenigd en meegerekend. Cultureel-erfgoedverenigingen in Vlaanderen (2010-2011). Onderzoek in het kader van PRISMA, veld- en toekomstanalyse cultureel erfgoed, Brussel, FARO, 2011, 94 p.
- 4 In het rapport van FARO (VANDER STICHELE Alexander, e.a., o.c.) wordt deze categorie samengevoegd met twee andere categorieën. Zo bekomen zij 200 respondenten.
- 5 De resultaten die men hier kan vinden, zijn maar representatief voor een deel van de cultureel-erfgoedgemeenschap heemkunde, nl. de 449 heemkundige kringen, 5 provinciale koepels voor heemkunde, 130 heemkundige musea en 67 heemkundige archieven en documentatiecentra. De ruimere doelgroep van Heemkunde Vlaanderen omvat ook de individuele vorsers en mensen die belang hechten aan de geschiedenis en volkscultuur van hun eigen regio, de niet-heemkundige lokale musea en archief- en documentatiecentra en de Vlaamse Jeugdbewegingen voor wat betreft cultureel-erfgoedzorg en -ontsluiting. De Vlaamse jeugdverenigingen vroegen nl. om vanaf deze beleidsperiode bij Heemkunde Vlaanderen terecht te kunnen voor ondersteuning aangaande de zorg voor en de ontsluiting van hun cultureel erfgoed zijn Chirojeugd Vlaanderen, FOS-Open Scouting, Scouts en Gidsen Vlaanderen, KLJ, KSJ-KSA-VKSJ, Jeugd Rode Kruis, Wel Jong Niet Hetero en JNM (Jeugdbond voor Natuur en Milieu). Samen hebben zij 2.455 lokale afdelingen.
- 6 De heemkundige kringen die een slapend bestaan leiden, zullen waarschijnlijk in ons onderzoeksbestand wel iets minder vertegenwoordigd zijn omdat ze minder geneigd zijn om enquêtes te beantwoorden.
- 7 WALTERUS Jeroen, Erfgoedverenigingen en volkscultuur ontcijferd. Inzichten over historische en 'volkscultuur'-verenigingen als onderdeel van het Vlaams erfgoedlandschap. Gebaseerd op de resultaten van het onderzoek: Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het actuele lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen (project Alpha), Brussel, Vlaams Centrum voor Volkscultuur, maart 2003, 172 p.
- 8 In Vlaams-Brabant kon het gesprek niet doorgaan door onvoldoende bevestigingen. Een aantal van de gecontacteerde organisaties uit deze provincie heeft wel via mail een evaluatie van de werking van Heemkunde Vlaanderen gegeven en hun noden en behoeften kenbaar gemaakt. Samen met de werkgroep uitgebreide doelgroep werd een vragenlijst opgesteld rond vijf relevante thema's. Tijdens elk focusgroepsprek kwamen twee thema's aan bod: Brussel (24/06/2010): behoud en beheer & organisatie en beheer. Limburg (10/09/2010): verzamelfunctie & publieksgerichte functie. Antwerpen (14/10/2010): behoud en beheer & organisatie en beheer. West-Vlaanderen (25/10/2010): organisatie en beheer & onderzoeksfunctie. Oost-Vlaanderen (08/11/2010): verzamelfunctie & onderzoeksfunctie. Op een overlegmoment met vertegenwoordigers uit de brede erfgoedsector werden onze plannen voorgesteld en werd gezocht naar partners die een gelijkaardig onderzoek planden om de overbevraging van onze doelgroep te vermijden. De Erfgoedcel Brussel/VGC en de dienst erfgoed van de provincie Antwerpen gingen in op ons aanbod en waren partners bij de organisatie van de focusgroepsprekken.
- 9 Hildegard Van Genechten (FARO) nam deze rol op zich. De verslaggeving werd verzorgd door Heemkunde Vlaanderen.

Bevolkingsonderzoek

‘Vlamingen & het verleden’

Om het potentieel van de erfgoedsector beter te kunnen inschatten en te peilen naar het draagvlak voor erfgoed in Vlaanderen, organiseerde FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed in het najaar van 2010 (oktober – december) ook een groot bevolkingsonderzoek onder de noemer ‘Vlamingen & het verleden’.

In het kader van dit bevolkingsonderzoek kregen 5.000 aselect gekozen Vlamingen tussen 18 en 85 jaar een vragenlijst toegestuurd waarin onder meer gepeild werd naar hun erfgoedinteresse, erfgoedparticipatie en de plaats die het verleden inneemt in hun leven. Er werden ook opinie vragen gesteld over het belang van erfgoed en erfgoedinstellingen, het belang van kennis over het verleden en over de rol van de overheid met betrekking tot het erfgoed. Daarnaast werden vragen gesteld naar de ruimere vrijetijdsparticipatie. 1.937 mensen vulden de enquête in (respons 38,7%), waarvan er 1.898 bruikbaar waren voor verdere analyse.

De mate van interesse in diverse erfgoedthema’s varieert van thema tot thema. De respondenten uit

het onderzoek zijn het meest geïnteresseerd in de geschiedenis van het lokale en nabije en in ‘volks-culturele’ thema’s die verband houden met het leven van alle dag en de wijze waarop mensen vroeger dingen deden, maakten of produceerden.

Enkele voorbeelden:

- lokale geschiedenis: 50,8% sterke tot zeer sterke interesse
- geschiedenis van het dagelijkse leven: 38% sterke tot zeer sterke interesse
- culinair erfgoed: 38,7% sterke tot zeer sterke interesse
- oude gebruiken, tradities of gewoontes: 32,9% sterke tot zeer sterke interesse
- oude ambachten en handwerktechnieken: 25,6% sterke tot zeer sterke interesse

Er bestaan niet alleen significante geslachts-, leeftijds- en opleidingsverschillen inzake de interesse in specifieke erfgoedthema’s, maar ook inzake de algemene graad van erfgoedinteresse. Zo hebben

mannen en hoogopgeleiden een hogere kans om sterk tot zeer sterk in erfgoed geïnteresseerd te zijn, terwijl de jongere leeftijdsgroepen (-34) een hogere kans hebben om niet in erfgoed geïnteresseerd te zijn. Er bestaat ook een duidelijk verband tussen de mate van erfgoedinteresse en de participatiegraad, -frequentie en -breedte. Dit geldt voor alle vormen van erfgoedparticipatie.

Tegelijkertijd is er een grote discrepantie op tussen interesse enerzijds en participatie anderzijds. Heel wat respondenten die aangeven sterk tot zeer sterk geïnteresseerd te zijn in erfgoed of in specifieke erfgoedthema's, doen hier niets specifiek rond en/of zijn geen lid van een erfgoedvereniging. In die zin kan men spreken van een grote reserve aan mogelijke participanten en potentiële leden. Hier zijn dan ook heel wat kansen voor de erfgoedsector.

Het draagvlak voor erfgoed blijkt bijzonder hoog te zijn. Uit de specifieke vragen omtrent het belang van cultureel-erfgoedinstellingen, het belang

van immaterieel en cultureel erfgoed, de rol van de overheid met betrekking tot de vrijwaring en ondersteuning van het erfgoed blijkt dat niet alleen sterk tot zeer sterk geïnteresseerden ons erfgoed een warm hart toedragen en het belang hiervan onderstrepen, maar ook zij die nauwelijks of niet in erfgoed geïnteresseerd zijn.

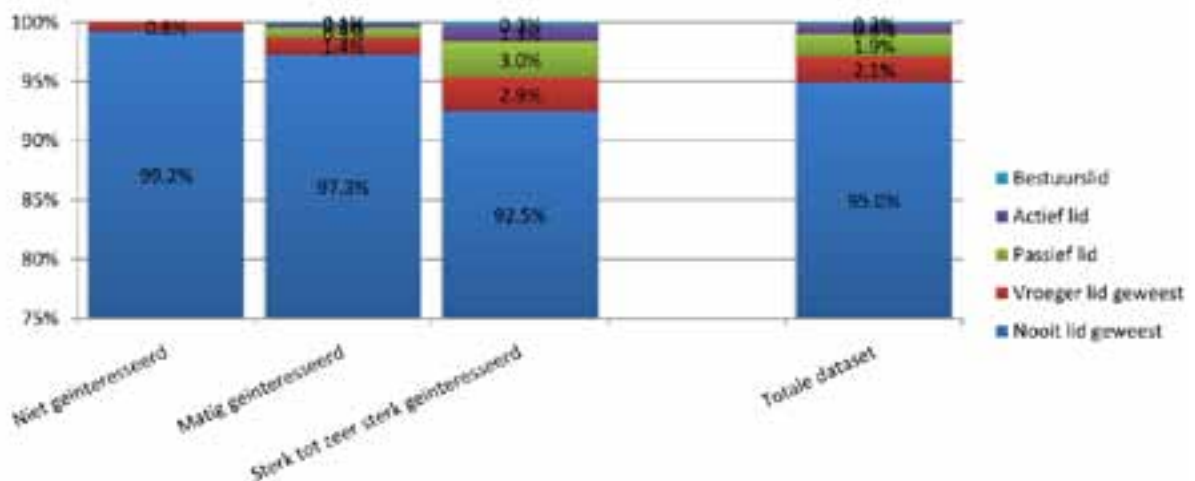
Een eerste, beperkt overzicht van de onderzoeksresultaten werd gepubliceerd in het PRISMA-the-manummer van het tijdschrift van FARO¹. In de komende maanden zal FARO de vragenlijst stapsgewijs verder ontsluiten.

1 Alexander Vander Stichele. Vlamingen en het verleden. Een bevolkingsonderzoek naar erfgoedbeleving in Vlaanderen.faro | tijdschrift over cultureel erfgoed. 2011 (3). Online beschikbaar via <http://www.faronet.be/prisma/prisma>

Om na te gaan in welke mate de verzamelde data representatief waren voor de Vlaamse bevolking namen de onderzoekers van FARO ook een aantal vragen over de bredere cultuurparticipatie van de respondenten letterlijk over uit het onderzoek 'Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen' (SCV) uit 2010. Daaruit bleek dat de dataset van FARO een oververtegenwoordiging van cultureel actieve respondenten bevatte. Door deze

oververtegenwoordiging kunnen eigenlijk geen uitspraken gedaan worden over het interesse- en participatiegedrag van 'de Vlamingen' in het algemeen. Wel kunnen uitspraken gedaan worden over verschillen tussen incidentele en frequente participanten, of tussen niet in erfgoed geïnteresseerden en sterk in erfgoed geïnteresseerden, zoals bijvoorbeeld in onderstaande grafiek.

Lidmaatschap van heemkundige kring opgesplitst naar mate van interesse in lokale of regionale geschiedenis.

Jongeren en heemkunde: samenwerken opent perspectieven!¹

Een getuigenis van de voorzitter van de de jongerenvereniging van de heemkundige kring in Tervuren'

“Zes jaar geleden kwam ik in contact met de plaatselijke heemkundige kring in Tervuren. Net zoals bij de meeste heemkringen was het leeftijdsverschil met de andere bestuursleden groot, maar ik voelde me er toch welkom.

Veel jongeren komen tijdens hun jeugd in contact met heemkringen en worden soms zelfs lid. Om verschillende redenen haken deze jongeren na enkele jaren meestal af. Een van de redenen kan zijn dat de jongere verhuist en zo het contact met de vereniging verliest. Hierin zijn heemkringen zeker geen uitzondering, ook andere verenigingen hebben hiermee te kampen.

Een andere reden is het vaak grote leeftijdsverschil met de andere leden, waardoor de jongeren wat geïsoleerd geraken. Hierdoor hebben ze maar een beperkte inbreng in de werking van de vereniging, wat op zijn beurt met zich meebrengt dat de activiteiten meestal gericht blijven op een ouder publiek. Het gevolg is opnieuw een geringe instroom van jonge mensen en het verhaal begint opnieuw van voor af aan.

Gedreven door mijn passie voor geschiedenis en om mensen bij elkaar te brengen, was ik vastbesloten om hierin verandering te brengen. Want het initiële uitgangspunt, dat er toch wel enkele jongeren geïnteresseerd bleken te zijn in heemkunde, toonde aan dat er een potentieel voor is. Alleen de aanpak kon volgens mij beter. De opdracht was dus een brug te slaan tussen jong en oud en hen te verzamelen rond het thema van de lokale geschiedenis.

Onbekend is onbemind

Het zal wellicht niet verbazen, maar de meeste jongeren hebben er geen idee van dat er zoiets als een heemkring bestaat. Toch kwam ik op het spoor van een student die een jaar voordien ook even lid was geweest van de heemkring. Hij studeerde net als ik geschiedenis en we hadden ook samen school

gelopen in Tervuren. We hadden elkaar sindsdien niet meer gezien, maar ik stelde voor om de kwestie eens te bespreken en actie te ondernemen.

Dan ging het snel. We vonden al gauw nog enkele mensen die wilden meestappen in het project. Als werkingsvorm kozen we voor een feitelijke vereniging, zoals de meeste jeugdverenigingen. We maakten wel meteen de afspraak dat het leuk moest blijven. Veel activiteiten van heemkringen zijn niet meteen geschikt voor een jong publiek en we wilden hen dan ook niet afschrikken. Mijn aanvoelen was dat de inhoud niet echt voor problemen zorgde, maar dat de verpakking of de vertaling naar jongeren vaak te wensen overliet.

Werking

Om toch een structurele werking op te zetten besloten we artikels te leveren voor het heemkundig tijdschrift. In een aparte middenkatern zouden we dan heemkundige en culturele onderwerpen vertalen naar een jong publiek. Daarnaast organiseerden we verschillende uitstappen. Dat kon gaan van wandelingen door Tervuren, maar even vaak trokken we naar het buitenland of op verkenning in ons eigen land. Deze citytrips, telkens met een historische insteek, naar Dover, Amsterdam en Leper, zullen we niet gauw vergeten. Ook onze beruchte trapistenquiz werd door jong en oud gesmaakt.

We namen ook al twee keer deel aan de sociale kerstmarkt in onze gemeente. Dat is een kerstmarkt waarvan de opbrengst integraal aan goede doelen wordt geschonken. Met ons jeneverkot zorgden we telkens voor een stevige opbrengst voor 'Kids for Uganda' en de palliatieve thuiszorg voor de kinderen van het Universitaire Ziekenhuis in Leuven. We wilden namelijk zowel kinderen bij ons als in het zuiden steunen.

De trappistenquiz van TJT werd door jong en oud gesmaakt

Ondertussen had onze werking ook de aandacht getrokken van de gemeentelijke cultuurdienst. In een project rond het lokale dialect was onze vereniging de perfecte schakel om aan gemeenschapsvorming te doen. Als jongeren kregen we de opdracht om opnames te maken met ouderen om hun taalgebruik te registreren. Dat deden we in samenwerking met leden van de heemkundige kring. Deze boeiende gesprekken worden momenteel gebundeld in

een boek. Maar we deden nog veel meer dan dat. We moedigden mensen aan om het schooltoneel te bezoeken, steunden het gemeenschapscentrum (en onze kas) door de uitbating van de cafeteria tijdens voorstellingen en verzorgden een tentoonstelling over dialect tijdens Erfgoeddag. Ik denk dat we wel mogen concluderen dat we, voor een jonge vereniging, de afgelopen drie jaar zeker niet stil gezeten hebben.

Toekomst

Niet alles is altijd van een leien dakje gelopen en zoals bij veel zaken is dit een proces geweest van vallen en opstaan, aftasten wat kan en voortdurend bijsturen. We willen de ingeslagen weg graag verderzetten en dat maakt dat ik optimistisch ben over de toekomst. Niet alleen wat betreft jongeren en heemkunde, maar ook wat betreft heemkunde in het algemeen.

Jongeren en heemkunde zullen altijd wel een vreemde combinatie blijven. Het zou me sterk verwonderen moest hun populariteit die van sportclubs kunnen evenaren. Dat wil echter niet zeggen dat er niets moet gedaan worden om het de jongeren beter naar hun zin te maken. Er mag dus wel wat gesleuteld worden aan de verpakking.

De afgelopen jaren hebben we vooral ingezet op de profilering van jongeren in de het heemkundige landschap. Dat was volgens mij nodig om verschillende redenen. Ten eerste om als voorbeeld te dienen, maar ten tweede ook om het perspectief van de heemkunde breder open te trekken. Met die basis zijn we klaar om de derde stap te nemen, het implementeren van die jongerenwerking in de heemkundige werking. Dat deden we al voor een stuk door de samenwerking rond het dialect. Concreet proberen we nu actief mee te werken aan bestaande activiteiten van de heemkundige kring om die zo in een jong en nieuw jasje te steken.

Tot slot

Een jongerenwerking bij een heemkring is zeker geen must, al is het wel mooi meegenomen. Er zijn nog vele andere manieren om mensen te betrekken bij heemkringen. Heemkringen dragen volgens mij een maatschappelijke verantwoordelijkheid. Ze bewaren het lokale erfgoed en als vereniging dragen ze ook bij ter ondersteuning van het sociale weefsel in een gemeente. Soms kan het dus nuttig zijn om eens te kijken welke samenwerkingen nog mogelijk zijn. Waarom zou je als heemkundige kring bijvoorbeeld niet samenwerken met een rusthuis voor het inscannen van documenten? Of kan een jeugdvereniging niet helpen met het opstellen van een tentoonstelling? Of zelfs bij de voorbereiding er van? De mogelijkheden om erfgoed aan de man te brengen zijn vaak eindeloos, al vergt het wat moed om de eerste stap te zetten. Maar diegenen die het wagen deze stap in het onbekende te zetten, zullen het zich zelden beklagen.”

Rob Bartholomees

Voorzitter Tervuersche Jeugd van Tegenwoordig
Bestuurslid Heemkundige Kring Sint-Hubertus
Tervuren

1 In mei 2011 werd de ‘Werkgroep Jongeren en Heemkunde’ opgericht binnen Heemkunde Vlaanderen. De jonge leden van de algemene vergadering (jonger dan 35 jaar) en de jonge medewerkers van Heemkunde Vlaanderen werden uitgenodigd om hieraan mee te werken. Bedoeling van de werkgroep is om na te denken over hoe meer jongeren bij heemkundige kringen betrokken kunnen worden én om binnen Heemkunde Vlaanderen een jongerenwerking op te zetten op landelijk niveau door jongeren die actief bezig zijn met heemkunde samen te brengen. De werkgroep verkoos om van start te gaan met een artikelenreeks in Bladwijzer met tips en goede voorbeelden over jongeren en heemkunde. : Een andere recente actie van de werkgroep is het uitwerken van de workshop ‘Jonge vrijwilligers vs oude verwachtingen’ op de studiemiddag ‘Heemkunde Actueel’ van Heemkunde Vlaanderen (za. 19 nov. 2011).

Vijf tips voor het vinden van nieuwe (jonge) vrijwilligers

KIES VOOR PROJECTWERK

Werk met tijdelijke projectgroepen om meer mensen bij je werking te betrekken en om meer keuzes aan je vrijwilligers te geven. Kies projectthema's die je doelgroep kunnen aanspreken.

GA VIRTUEEL

Zet in op virtueel vrijwilligerswerk om mensen met een actieve loopbaan en kinderen in te schakelen.

GEEF INSPRAAK

Geef nieuwe vrijwilligers inspraak over de zaken die ze zelf willen aanpakken.

GA VOOR DE WIN-WIN

Ga na welke vaardigheden je kan bijbrengen aan je (nieuwe) vrijwilligers en speel dit ook uit als je nieuwe (jonge) vrijwilligers rekruteert.

LAAT ZE PROEVEN

Spreek mensen aan op activiteiten en tentoonstellingen. Laat ze vrijblijvend proeven van het vrijwilligerswerk binnen je vereniging.

Als je meer wil weten over deze tips, dan vind je meer uitleg in het artikel 'Ook op zoek naar witte raven? Vrijwilligers rekruteren voor lokale erfgoedverenigingen' dat in het eerste nummer van Bladwijzer verscheen (2011, nr. 1). Het artikel is ook online beschikbaar op www.heemkunde-vlaanderen.be

Meer info: daphne.maes@heemkunde-vlaanderen.be

Hoe schrijf ik een historisch verantwoord artikel?

Tips voor een betere valorisatie van heemkundig onderzoek

Thijs Lambrecht was de lesgever van de cursusreeks ‘Hoe schrijf ik een historisch verantwoorde tekst?’ in Dadizele, waar de staten van goed onder de loep werden genomen. Er waren 33 enthousiaste deelnemers voor deze vierdelige cursusreeks in januari 2011. Thijs Lambrecht is nu archivaris bij het Rijksarchief Brugge, maar was ten tijde van de cursusreeks in Dadizele Postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Gent.

Jaarlijks worden honderden pagina's onderzoek gepubliceerd in de vele tientallen heemkundige en historische tijdschriften die Vlaanderen rijk is. Deze vele bijdragen vormen de schriftelijke neerslag van vele uren onderzoek dat werd gevoerd in archieven, bibliotheken en documentatiecentra. Het

hoeft geen verbazing te wekken dat de kwaliteit van deze artikelen sterk van auteur tot auteur kan verschillen. Deze kwaliteitsverschillen hebben meestal niets te maken met het onderzoek zelf. Het betreft hoofdzakelijk de manier waarop het onderzoek aan het lezerspubliek wordt voorgesteld. Deze bijdrage is een pleidooi om meer aandacht te schenken aan de voorbereiding en redactie van artikelen. Uiteindelijk komt een dergelijke aanpak zowel de auteur, het tijdschrift als de lezer ten goede. De kwaliteit van een artikel wordt immers niet alleen bepaald door het feit of de auteur de bronnen correct of verkeerd heeft geïnterpreteerd. Ook de opbouw en de structuur van een artikel is bepalend voor de kwaliteit.

Een exacte definitie van een goed artikel bestaat niet. In mijn ogen onderscheidt een goed artikel zich van de rest door de aandacht die werd geschonken aan de opbouw en contextualisering van het onderzoek vóór het op papier werd gezet. Een ‘historisch verantwoord artikel’ stelt een aantal inhoudelijke en vormelijke eisen aan een tekst. Dergelijke vereisten roepen wellicht bij sommigen onmiddellijk het (doem)beeld op van lange methodologische uitwijdingen of tientallen verwijzingen in voetnoten. Niets is echter minder waar. Zonder dat men het beseft heeft een auteur vaak alle troeven in handen om een goed artikel te schrijven. In onderstaande bijdrage worden een aantal punten benadrukt waar je als auteur aandacht kan aan schenken die zowel de inhoudelijke boodschap, structuur en leesvriendelijkheid van je bijdrage ten goede komen.

Schrijven begint met lezen

In 1953 schreef de Gentse hoogleraar Jan Dhondt: “Steeds opnieuw, wanneer ik inzage neem van wat de plaatselijke vorsers publiceren, moet ik zuchten:

Sinds begin jaren 1990 verschenen heel wat publicaties die heemkundigen wegwijs maken in de wereld van het historisch onderzoek. In deze publicaties tref je niet alleen commentaren over bronnen en methodes aan maar ook verwijzingen naar relevante literatuur.

onbruikbaar.”²¹ Hoewel scherp verwoord, was het oordeel van Dhondt nochtans geen kritiek op het werk van heemkundigen. Dhondt stelde dat er in Vlaanderen op dat moment een onderzoeksniveau ontbrak. Historische studies waren gericht op de nationale geschiedenis of belangrijke gebeurtenissen en personen. Er was een fundamenteel gebrek aan studies die historische evoluties en tendensen op het regionale vlak beschreven. Het gebrek aan dergelijke studies leidde er ook toe dat heemkundig onderzoek sterk geïsoleerd was. Heemkundigen konden moeilijk aansluiting vinden bij de nationale geschiedenis omdat het intermediaire niveau van de regionale geschiedenis ontbrak. Dhondt was ervan overtuigd dat meer aandacht voor deze regionale geschiedenis de heemkundige in staat zou stellen om betere dorpsgeschiedenissen te schrijven. Dit regionale onderzoek bood een houvast om gebeurtenissen, tendensen en evoluties te duiden en kon tevens fungeren als toetssteen voor lokaal-historisch onderzoek.

Het programma dat Jan Dhondt in gedachten had werd tijdens de tweede helft van de 20ste eeuw grotendeels uitgevoerd. Regionaal onderzoek werd een bloeiende discipline. Langzaam verschoof bij historici het onderzoeksveld van het nationale niveau naar de regionale en lokale leefwereld. Academics, studenten geschiedenis en lokale vorsers hebben de regionale geschiedenis ondertussen sterk uitgebouwd. Wat gold in 1953, geldt gelukkig niet meer vandaag. Een heemkundige kan nu voor zijn onderzoek in tal van studies terecht die op regionaal vlak de belangrijkste politiek, sociale, culturele, religieuze en economische tendensen en gebeurtenissen beschrijven. Deze studies, die meestal niet de specifieke toestand in het dorp belichten dat je interesseert, zijn desalniettemin zeer waardevol voor het eigen onderzoek. Regionale studies bieden een overzicht van de structuren en tendensen. De heemkundige kan zijn eigen onderzoeksgegevens plaatsen binnen een breder geografisch kader. Het laat ook toe om de resultaten van het onderzoekswerk te confronteren met dit regionaal niveau. Op deze manier wordt de geschiedenis van de eigen gemeenschap nog meer in de verf gezet. Pas wanneer men weet wat er zich in de regio afspeelde, is het mogelijk om na te gaan wat nu de geschiedenis van dorp x of y kenmerkt. Waar situeren zich de verschillen met de omliggende dorpen en op welk vlak werd mijn dorp gekenmerkt door uniciteit?

Vooraleer je met eigen onderzoek begint is het interessant om na te gaan welke regionale studies bestaan en die ook te consulteren in het kader van je eigen onderzoeksinteresses. Door confrontatie met bredere structuren komen de resultaten van je eigen onderzoek immers veel beter uit de verf. Vooraleer je begint met het onderzoek is het dus aangewezen om je grondig te informeren over wat deze regionale geschiedenis te bieden heeft. Naast studies die een regio beschrijven, loont het vanzelfsprekend ook de moeite om je te informeren over de historiografie van omliggende dorpen. De geschiedenis van aangrenzende gemeenschappen vertoont meestal veel gelijkenissen en parallellen. Confrontatie met onderzoeksresultaten over de geschiedenis van buurgemeenten laat je toe om concreter en met grotere zekerheid te benadrukken wat de geschiedenis van je eigen gemeente kenmerkt. Literatuuronderzoek laat je toe meer te halen uit je onderzoeksgegevens.

De tekst van Jan Dhondt uit 1953 was een pleidooi voor meer regionaal-historisch onderzoek. Tijdens de laatste halve eeuw werd in Vlaanderen op dat vlak heel wat vooruitgang geboekt.

Probleemstelling en onderzoeksvragen

Een probleemstelling heeft vaak een wetenschappelijke en soms vervreemdende bijklank. Nochtans is de probleemstelling in de meeste gevallen vrij eenvoudig te formuleren. Een probleemstelling is immers de essentie van je onderzoek samengebond in een paar zinnen. In een probleemstelling wordt een centrale vraag ontwikkeld. Wat wil je onderzoeken en waarom? Deze probleemstelling wordt ook duidelijk gecommuniceerd aan de lezers. In de opbouw van een artikel wordt de probleemstelling vooraan geplaatst. Het is de eerste kennismaking met van je lezer met de resultaten van jouw onderzoek. De probleemstelling zal ook verder in het artikel als centrale leidraad fungeren. Het formuleren van een probleemstelling vergt denkwerk. Het is belangrijk om die zo precies mogelijk te formuleren.

Literatuuronderzoek (cfr. supra) kan je helpen bij

het opstellen van een probleemstelling. Een probleemstelling is vrij algemeen. Een probleemstelling valt daarom ook meestal uiteen in meerdere onderzoeks- of deelvragen. Deze onderzoeksvragen geven niet alleen structuur aan je onderzoek en argumentatie, maar ook aan je artikel zelf. Onderzoeksvragen beantwoorden deelaspecten van je onderzoek. Wanneer je alle antwoorden op deze deelvragen naast elkaar legt moet je een bevredigend antwoord kunnen formuleren op je probleemstelling. In dat opzicht zijn deelvragen duidelijk hiërarchisch ondergeschikt aan de probleemstelling.

Een probleemstelling ontwikkelen en onderzoeksvragen formuleren doe je niet vrijblijvend. Ze kunnen beschouwd worden als een soort van engagement ten opzichte van de lezer. Het is belangrijk dat de lezer in het corpus van de tekst alle onderzoeksvragen kan identificeren. Dit kan je relatief eenvoudig bereiken door de onderzoeksvragen te gebruiken als een soort van inhoudsopgave. Iedere onderzoeksvraag stemt met andere woorden overeen met een specifieke paragraaf of hoofdstuk. Op deze manier stemt de intellectuele opdeling van je artikel overeen met de vormelijke structuur.

De probleemstelling en onderzoeksvragen staan niet los van de bestaande historiografie. In dit onderdeel van je artikel bepaal je als auteur ook je plaats en houding ten opzichte van andere auteurs en hun onderzoeksresultaten. Jouw eigen onderzoek kan een chronologische, geografische of thematische aanvulling zijn op ander onderzoek, een toetsing van een bepaalde hypothese, het exploreren van een nieuwe bron enz. Ook deze elementen moeten duidelijk in je probleemstelling naar voren komen. Hoe verhoudt je eigen onderzoek zich tot anderen die al over dit thema gepubliceerd hebben? En vooral, wat hebben anderen te vertellen over dit onderzoek? Als je onderzoek geïnspireerd werd door het werk van anderen is het belangrijk om dit ook te vermelden en kort de algemene resultaten hiervan mee te delen aan de lezer. Op die manier laat je de lezers van je artikel weten waar je eigen onderzoek zich situeert ten opzichte van andere studies die deze periode, thematiek of regio behandeld hebben. In je probleemstelling geef je de algemene resultaten van anderen weer. Bij de behandeling van de onderzoeksvragen kan je meer in detail treden over onderzoek verricht door

anderen. Je volgt dus een structuur waarbij je gaat van algemene vragen en informatie naar meer gedetailleerde gegevens.

Bij het lezen van het eerste onderdeel van je artikel moet de lezer dus geïnformeerd worden over drie aspecten. Ten eerste, wat wil de auteur met deze studie bereiken (de probleemstelling)? Ten tweede, welke vragen worden specifiek gesteld die een bevredigend antwoord kunnen formuleren op deze probleemstelling (de onderzoeksvragen). Ten derde, hoe verhoudt dit onderzoek zich ten opzichte van het onderzoek van anderen (de historiografie). De groter meerderheid van de onderzoekers is zich zeer bewust van deze vragen. Je kennis over de geschiedenis van de eigen streek en het onderwerp waarover je schrijft impliceert meestal een kennis over deze vragen. Het loont echter de moeite om dit ook mee te delen in je artikel.

Bronnen en bronnenkritiek

Bronnenmateriaal, in de meest diverse vormen (onuitgegeven, uitgegeven, mondelinge overlevering), vormt meestal de basis van onderzoek. De verwijzing naar bronnen beperkt zich echter meestal tot een verwijzing in de voetnoten of de bronnenopgave. Bij een artikel loont het echter de moeite om stil te staan bij het bronnenmateriaal dat je hebt gebruikt. Dit onderdeel van het artikel komt meestal na de probleemstelling. De bron is de feitelijke schakel tussen de vragen die je stelt en de antwoorden die je formuleert. Vanuit dat opzicht is het belangrijk om de lezer ook meer informatie te vertrekken over het specifieke bronnencorpus dat je hebt gehanteerd. Bij dit onderdeel van de bronnen vermeld je alle gegevens in verband met de bronnen die relevant zijn voor je eigen onderzoek. Je vermijdt best een exhaustieve bespreking van de bron. Vooral de gegevens in verband met de bron die relevant zijn voor je eigen onderzoek moeten duidelijk uit de verf komen.

Bij het onderdeel over de bronnen kan je verschillende relevante zaken vermelden. Wat zijn de resultaten van de historische kritiek die je hebt toegepast op deze bron? Wie is de auteur van de bron, wanneer werd de bron opgesteld, betreft het een kopie of origineel, betreft het een getuigenis uit de eerste hand enzovoort? Hierbij is vooral belangrijk

te benadrukken wat de gevolgen zijn van deze historische kritiek voor je eigen onderzoek. Zijn er bepaalde beperkingen aan de bron die mogelijk een invloed kunnen hebben op je resultaten? Naast de historische kritiek is het ook interessant om bij bepaalde bronnen- of bronnenreeksen aan te duiden wat hun rol en plaats was in het verleden. Bij een studie van een landboek uit de 17de of 18de eeuw vermeld je best ook wat de plaats was van dit bronnentype in de fiscale administratie tijdens die periode. Documenten, en vooral archivalia, hadden meestal een plaats in een administratief proces. De plaats of rol van een document in een administratief proces bepaalt de inhoud en de vorm van de gegevens die er in werden opgenomen. Het bepaalt dus de mogelijkheden en/of beperkingen van de onderzoeker die met dit bronnentype aan de slag gaat. Dit is hoogst relevant en moet dus ook vermeld worden. Als je werkt met meerdere bronnentypes is het belangrijk om aan te duiden hoe ze elkaar aanvullen. Waarom heb je er voor geopteerd om meerdere bronnenreeksen te raadplegen? Welke extra gegevens leverde dit op en waarom was dat belangrijk?

De auteurs zijn meestal goed op de hoogte van de brontechnische aspecten, maar delen die zelden mee aan de lezers. Dit onderdeel van een artikel biedt je de uitgelezen kans om aan te tonen dat het onderzoek met de nodige kritische zin en kennis van zaken werd gevoerd. Een kritische bespreking van bronnen vergroot ook je eigen geloofwaardigheid ten opzichte van de lezer. Het illustreert dat je de mogelijkheden en beperkingen van je bron kent en fungeert in dat opzicht dan ook als een soort inhoudelijke kwaliteitsgarantie.

Structuur en besluit

In het corpus van de tekst behandel je de verschillende onderzoeksvragen. De bespreking van deze onderzoeksvragen neemt meestal ook het grootste deel van de ruimte in binnen een artikel. Zowel van de auteur als de lezer vergt het dus een inspanning. Een goede structuur is dus een absolute must. Zoals reeds vermeld kunnen de onderzoeksvragen hierbij als indeling fungeren. Je behandelt de onderzoeksvragen in aparte hoofdstukken of paragrafen. Zo weet de lezer altijd wat hij reeds heeft gelezen en wat er nog volgt. Bij de behandeling van

de onderzoeksvragen grijp je ook opnieuw terug naar de historiografie. Wat in je probleemstelling als algemeen werd beschreven, wordt in de behandeling van de onderzoeksvragen meer in detail uitgewerkt. Zorg er ook voor dat de koppeling tussen de individuele onderzoeksvraag en de probleemstelling duidelijk blijft voor de lezer. Dit kan je bereiken door na de behandeling van elke onderzoeksvraag al kort aan te duiden wat de implicaties zijn voor de probleemstelling. In welke mate heeft deze onderzoeksvraag concreet bijgedragen tot het oplossen van de probleemstelling. Dit doe je echter zonder al te veel voor te lopen op het besluit van je artikel.

Een corpus bevat niet alleen tekst. Afhankelijk van het type onderzoek zal je ook je eigen onderzoeksgegevens voorstellen in tabellen of grafieken. Tabellen en grafieken ondersteunen niet alleen een bepaalde argumentatie, het zijn ook rustpunten voor de lezer. Als je veel kwantitatieve gegevens verwerkt in je artikel is het belangrijk dat je afwisselt in de manier waarop deze gegevens gepresenteerd worden. Probeer grafieken en tabellen met elkaar af te wisselen zonder dat de duidelijkheid van de gegevens in het gedrang komen. Tabellen en grafieken worden bij voorkeur ook genummerd en krijgen een titel. Bij de bespreking van deze tabellen en/of grafieken in de tekst kan je verwijzen naar deze nummering. Zorg er ook voor dat tabellen/grafieken in een artikel onmiddellijk volgen op de bespreking ervan in de tekst. Zo vermijd je dat de lezer constant moet bladeren. Je kan ook afbeeldingen invoegen die een puur illustratieve functie hebben. Deze illustraties hoeven niet noodzakelijk een lokaal karakter te hebben. Niet alle feiten en gebeurtenissen kan je immers in lokaal beeldmateriaal omzetten. Je kan dus gerust afbeeldingen opnemen in je artikel die geen lokaal karakter hebben, maar die de lezer wel helpen om zich een beeld te vormen van het onderwerp van je onderzoek. Aarzel ook niet om een afbeelding van één of meerdere bronnen te gebruiken als illustratiemateriaal. Sommige lezers zijn immers totaal niet vertrouwd met de bronnen waarmee je werkt. Je kan ook stukken uit de bron citeren en opnemen in de tekst. Op deze manier wordt de lezer geïntroduceerd in het taalgebruik van die periode en wordt geschiedenis wat minder abstract.

Een besluit is meer dan een samenvatting van de

belangrijkste onderzoeksvragen. In een besluit maak je de cirkel rond en grijp je terug naar je probleemstelling. Je lost met andere woorden de verwachtingen in die je bij aanvang van je artikel voor de lezer gecreëerd hebt. Bij het schrijven van een besluit is de probleemstelling opnieuw je leidraad. Je herhaalt kort de antwoorden die je hebt geformuleerd op de onderzoeksvragen en licht toe hoe deze hebben bijgedragen tot het formuleren van een antwoord op de probleemstelling. Je moet hierbij ook opnieuw de plaats van je eigen onderzoek in de historiografie van het onderwerp benadrukken. Bevestigt jouw onderzoek de resultaten van anderen of net niet? Wat is specifieke meerwaarde van het onderzoek dat je hebt gevoerd? Dit is belangrijke informatie voor de lezer en andere auteurs die geïnteresseerd zijn in dit onderwerp. Als auteur kan je ook, op basis van de resultaten van je eigen onderzoek, een aantal aanbevelingen formuleren. Hierin kan je bijvoorbeeld wijzen op de beperkingen van een bepaalde bron, de noodzaak van bijkomend onderzoek voor een bepaald onderwerp, enzovoort.

Voor wie schrijf ik?

Naast bovenstaande opmerkingen over de structuur van een tekst, zijn er ook een aantal opmerkingen die gelden voor alle onderdelen van een tekst. Deze hebben betrekking op de stijl die je hanteert en de bijkomende informatie die je meegeeft.

In een artikel deel je informatie met anderen. De resultaten van je onderzoek maak je kenbaar aan geïnteresseerde lezers. Voor je het schrijfsproces begint, loont het de moeite om eens na te denken over deze lezers of het zogenaamde 'doelpubliek' dat je zal bereiken. De lezers van een artikel vormen meestal een zeer heterogene groep. Een artikel over de geschiedenis van de molens en de molenaars in dorp X tijdens de 16de eeuw zal lezers aantrekken met verschillende interesses. Sommigen zullen je artikel lezen omdat ze geïnteresseerd zijn in molens terwijl anderen dan weer vooral je artikel zullen lezen omdat het handelt over de geschiedenis van dorp X. Ook lezers met een meer algemene interesse in de geschiedenis van de 16de eeuw behoren tot je doelpubliek. De namen van de molenaarsfamilies kunnen ook lezers aantrek-

ken met een pure genealogische interesse. De resultaten van je onderzoek worden dus gelezen door lezers met soms zeer uiteenlopende interesses en achtergronden. Niet alle lezers beschikken over dezelfde (voor)kennis als de auteur. Als je een artikel schrijft en dat publiceert in een gespecialiseerd tijdschrift over molengeschiedenis dan mag je een zekere voorkennis verwachten. In een meer algemeen tijdschrift kan het nodig zijn om bepaalde technisch termen, administratieve procedures, gebeurtenissen enz. wat meer toe te lichten. Als je de gevolgen van de Negenjarige Oorlog bestudeert op lokaal vlak is het handig om kort de politieke en militaire context van dit conflict te schetsen. Zorg voor een stijl die geen lezers afstoot. Het gebruik van jargon kan zeker, maar hou er ook rekening mee dat je soms bepaalde begrippen wat nader zal moeten toelichten om niet van je leespubliek te vervreemden.

De resultaten van je onderzoek moeten ook replicerbaar zijn. Bron- en literatuurreferenties zijn met andere woorden een absolute must. De lezer moet de mogelijkheid hebben om je beweringen en resultaten te verifiëren in het bronnenmateriaal of de literatuur. Schenk dus de nodig aandacht aan het voet- of eindnotenapparaat. Bij verwijzingen naar bronnen probeer je zo concreet mogelijk de informatie weer te geven. Deze informatie bevat de vindplaats (bv. Rijksarchief Brugge), collectie (bv. Oud Archief X), nummering, beschrijving het stuk (bv. Rekening van de armendis), jaartal en paginering. Ook bij verwijzingen naar literatuur zorg je er voor dat alle elementen van het bibliografisch adres zijn opgenomen. Bij langere artikels kan je er eventueel voor opteren om een aparte bronnenlijst toe te voegen. In de meeste gevallen volstaat een verwijzing naar de bronnen en literatuur in voetnoot.

Door gebruik te maken van eigentijdse uitdrukkingen of citaten loods je de lezers meteen mee naar de periode waarover je schrijft (Notteboom). Je kan ook een complex thema aantrekkelijker maken door het onderwerp van je studie in een eenvoudige vraag om te zetten (De Decker). Dit zijn goede dubbele titels omdat alle vereiste elementen (thema, periode en plaats) erin opgenomen zijn. Uit: Appeltjes van het Meetjesland, jg. 59, 2008.

Titel

Een goede titel is belangrijk voor een artikel. In de inhoudsopgave van een tijdschrift is meestal enkel de titel van het artikel opgenomen. De titel mag dus niets aan duidelijkheid te wensen over laten. In de titel moeten zowel het onderwerp/thema, de regio en de datering opgenomen worden. Titels met dergelijke informatie ogen vaak redelijk saai en zakelijk. Meerdere auteurs opteren er dan ook voor de titel wat aantrekkelijker te maken door gebruik te maken van een citaat of een meer prozaïsche beschrijving van het onderwerp. Op zich is daar niets verkeerd mee. Een dergelijke titel prikkelt soms de verbeelding van lezers en zal ongetwijfeld de aandacht trekken. Idealiter opteert men in dit geval voor een dubbele titel: een hoofdtitel die elementen bevat die lezers aantrekken en een ondertitel waarin de traditionele elementen van een titel zijn opgenomen. Het eerste onderdeel van een dergelijke titel trekt de lezers aan en in de ondertitel wordt de context van het artikel nader geëxpliciteerd. Een definitieve titel leg je best pas vast na het schrijven van het artikel. Pas als de redactie van de tekst

volledig klaar is ben je best geïnformeerd om een passende en pakkende titel voor je werkstuk te bedenken.

De weg van archiefonderzoek tot publicatie neemt meestal meerdere maanden of zelfs jaren in beslag. Veel informatie en kennis die wordt verzameld in de loop van het onderzoeksproces wordt echter niet of onvoldoende gevaloriseerd. Door rekening te houden met bovenstaande opmerkingen kan je als heemkundige je eigen onderzoek maximaal laten renderen en breng je ook jouw boodschap op een meer gestructureerde manier over aan de lezers. Deze ingrepen in de structuur van een artikel vergen niet zoveel tijd, maar hebben een grote meerwaarde voor het tijdschrift, de auteur en de lezer.

Thijs Lambrecht

Stichting Open Kerken

Een netwerk van gastvrije gebedshuizen

Hoe het begon...

Voorzitter Marc Huynen bracht in 1988 een bezoek aan Finland. In zijn hotel ontving hij een toeristische kaart waarop een groot aantal 'open kerken' stonden aangeduid. Dankzij deze kaart ontdekte hij heel wat kerkjes die verscholen lagen in de Finse natuur. Wat opviel in deze sobere, protestantse kerken, was de gastvrijheid. Overal zorgde achtergrondmuziek voor een aangename sfeer en door de mooie versiering met bloemen leek het in elke kerk feest. Uit de gastenboeken bleek dat heel wat mensen van verschillende nationaliteiten hun weg gevonden hadden naar deze kleine kerkjes en er graag een tijdje vertoefd hadden.

Toen Marc in 2005 benaderd werd door een kerkfabriek, dacht hij terug aan zijn positieve ervaring in Finland. Wat speurwerk op het internet wist hem te vertellen dat het netwerk van open kerken er ondertussen verder uitgebreid was. Meer nog: gelijkaardige initiatieven bestonden ook elders in Scandinavië, maar ook in Duitsland, Frankrijk en Engeland. Marc besloot lid te worden van de kerkfabriek onder één voorwaarde: het betreffende kerkje zou minstens tijdens de zomerperiode opengesteld worden in het kader van een nationaal netwerk. In 2006 was de Stichting Open Kerken een feit.

De filosofie

De kerk is een gebedshuis

Het is een realiteit dat het aantal regelmatige kerkgangers daalt en hun leeftijd stijgt. Betekent dit dat we minder nood hebben aan bezinning, gebed, rust en stilte? De Stichting Open Kerken gelooft van niet en wordt daarin gesterkt door een Duitse studie. Twintig jaar geleden onderzocht men de motivatie van kerkbezoekers. Meer dan de helft van de ondervraagden bezocht toen een kerk uit culturele of toeristische overwegingen. Men was geïnteresseerd in het kunstpatrimonium en de architectuur van het

gebouw. Hetzelfde onderzoek werd recent herhaald en bracht heel andere cijfers aan het licht. Meer dan de helft van de ondervraagden bezoekt tegenwoordig een kerk omdat ze op zoek zijn naar een stilteplek of om te bezinnen.¹ Mensen gaan minder vaak of zelfs helemaal niet meer naar de zondagsmis en zoeken andere manieren om hun spirituele noden in te vullen. Kerkgebouwen die enkel op zondag open staan voor praktiserende gelovigen, sluiten dus een groot deel van de bevolking uit.

Dat veel kerkgebouwen gesloten zijn, heeft te maken met veiligheidsoverwegingen. Onze kerken bevatten een rijk kunstpatrimonium dat men niet wil blootstellen aan diefstal of vandalisme. De Stichting Open Kerken gelooft echter dat een kerk in de eerste plaats een gebedshuis en dus geen museum is. Een gebedshuis moet per definitie open zijn en moet ten dienste staan van de gemeenschap. In

het verleden is dit altijd zo geweest. In functie van deze overtuiging moet er gezocht worden naar een oplossing voor onze kunstschaten. Een goede beveiliging begint bij een volledige en goed gedocumenteerde inventaris. Echt waardevolle voorwerpen die (nog) niet mechanisch of elektronisch beveiligd kunnen worden, kan men beter tijdelijk elders in bewaring geven en in de kijker zetten tijdens bijvoorbeeld de Dag van de Open Kerken of Erfgoeddag.

De gemeenschap betaalt

Onder Napoleon werden alle kerkelijke goederen eigendom van de staat. In tegenstelling tot de Nederlandse situatie, werden deze goederen in België nadien niet terug gegeven. In ruil daarvoor ontstond een regeling waarbij de staat financieel zou bijdragen aan de organisatie van de erediensten en aan het in stand houden van het gebouwenpatrimonium. Ruim 200 jaar later bestaat deze regeling nog steeds. Vandaag heeft nog maar één op vijf kerkfabrieken voldoende middelen om zelf in zijn dagelijks onderhoud te voorzien.² In alle andere gevallen springen de gemeenten financieel bij. Ook wanneer het kerkgebouw aan restauratie toe is,

kan men aanspraak maken op (aanzienlijke) overheidssubsidies. De gemeenschap krijgt doorgaans zeer weinig terug voor haar 'investering'. Hoe vaak gebeurt het niet dat kerkbesturen honderdduizenden euro's aan restauratiepremies ontvangen om vervolgens alles 'veilig' achter slot en grendel te zetten?

De Stichting Open Kerken wil de gemeenschap graag opnieuw betrekken bij het kerkgebouw, niet alleen omdat iedereen er mee voor betaalt, maar ook omdat het 'ons' erfgoed is. Bovendien is onze maatschappij de laatste decennia sterk veranderd: niet iedereen beleeft zijn of haar geloof nog op de traditionele manier. Kerkgebouwen die zich aanpassen aan deze nieuwe noden, hebben een grotere kans om in de toekomst ook werkelijk een kerkgebouw te blijven. De gemeenschap opnieuw betrekken bij het kerkgebouw begint in de eerste plaats bij de fysieke ontsluiting.

Het kerkgebouw moet ook openstaan voor andere - respectvolle - gebruiken. Waarom niet af en toe de artiesten van de muziekacademie laten oefenen in de kerk? Of waarom niet samenwerken met de lokale scholen voor het opfleuren van de kerk? De historische kring van Forêt-Village mag een deel van haar schatten tentoonstellen in de prachtige, romaanse Sainte-Catherinekerk waar tijdens het weekend heel wat cultuurliefhebbers passeren. Het komt erop neer dat hoe meer mensen betrokken raken bij het kerkgebouw, hoe breder het draagvlak wordt en hoe zekerder de toekomst ervan is.

Vanuit de Vlaamse overheid is men ondertussen aan het nadenken over de toekomst van het religieuze gebouwenpatrimonium. Neven- en zelfs herbestemmingsprojecten zullen gestimuleerd worden. Men zal een langetermijnvisie moeten kunnen voorleggen, als men nog beroep wilt doen op subsidies. Daarenboven krijgt ontsluiting een belangrijkere rol voor alle beschermde monumenten: zij die hun erfgoed toegankelijk maken, zullen op een hoger subsidiepercentage kunnen rekenen.³

Gastvrijheid en professionaliteit

Leden van de Stichting Open Kerken worden begeleid in het openstellen van hun patrimonium. Kernbegrippen zijn gastvrijheid en professionaliteit. Bij de Stichting wil men verder gaan dan louter de deur openzetten. Bezoekers moeten uit-

Welkom - Bienvenue - Welcome - Willkommen

Sint-Rochuskapel 1767-1772 • Barok

Werkwijze van de kapel
De Sint-Rochuskapel werd gebouwd door Vlaamse bouwers in 1767. Het is een barokkerk met een koepel en een klokkentoren. De kapel hermaakt het heil van Christus, de werkdagen van de mensheid.

Glasraam
De twee glasramen werden gemaakt in het begin van de 19e eeuw en zijn geschilderd met een - gouden - afbeelding van de heiligen Rochus en Genesius. Ze zijn gemaakt van glas en zijn geschilderd met een - gouden - afbeelding van de heiligen Rochus en Genesius.

Peuzel voor de kerkerijking
De kerkerijking van Sint-Rochus werd gemaakt in 1767 door de kunstenaar Jan Baptist van der Meulen. Het is een barokkerk met een koepel en een klokkentoren. De kerkerijking van Sint-Rochus werd gemaakt in 1767 door de kunstenaar Jan Baptist van der Meulen.

Orgel
Het monumentale orgel werd gebouwd in 1767 door de kunstenaar Jan Baptist van der Meulen. Het is een barokkerk met een koepel en een klokkentoren. Het orgel werd gebouwd in 1767 door de kunstenaar Jan Baptist van der Meulen.

Tafelreel van het heiligenbeelden
Het heiligenbeelden (1767) is het werk van de beeldhouwer J.B. Van der Meulen. Het is een barokkerk met een koepel en een klokkentoren. Het heiligenbeelden (1767) is het werk van de beeldhouwer J.B. Van der Meulen.

Een stalle voor de kerkerijking
De stalle voor de kerkerijking werd gebouwd in 1767 door de kunstenaar Jan Baptist van der Meulen. Het is een barokkerk met een koepel en een klokkentoren. De stalle voor de kerkerijking werd gebouwd in 1767 door de kunstenaar Jan Baptist van der Meulen.

Compositieschild
De compositieschild (1767) is het werk van de kunstenaar Jan Baptist van der Meulen. Het is een barokkerk met een koepel en een klokkentoren. De compositieschild (1767) is het werk van de kunstenaar Jan Baptist van der Meulen.

De Sint-Rochuskapel is een van de mooiste kerken van België. De kapel hermaakt het heil van Christus, de werkdagen van de mensheid. Het is een barokkerk met een koepel en een klokkentoren. Het is een van de mooiste kerken van België. De kapel hermaakt het heil van Christus, de werkdagen van de mensheid. Het is een barokkerk met een koepel en een klokkentoren.

U kijkt nu binnen de Sint-Rochuskerk.
Niet de rug en je zitten.
U kijkt nu binnen de Sint-Rochuskerk.

genodigd worden om een tijdje in de kerk te ver-
toeven. Met bebloeming en achtergrondmuziek
kan op een eenvoudige manier een heel andere
sfeer gecreëerd worden. Door wat rijen stoelen
weg te halen, wordt de bezoeker niet alleen uit-
genodigd om de kerk binnen te treden, op deze
manier creëer je achteraan in de kerk ook een so-
ciale ruimte. Hier worden de bezoekers onthaald
en moet er informatie worden gegeven over de
kerk, haar verhalen en haar gemeenschap. Niet
iedereen die een kerk binnenkomt weet welke de
belangrijkste feesten zijn, kent het verhaal van de
patroonheilige, weet waarom de priester bepaalde
rituelen uitvoert, weet door wie de kerk gebouwd
werd... Denk maar aan de buitenlandse bezoekers
die een andere godsdienst aanhangen, of de jon-
gere generatie die veel minder opgegroeid is met
geloofsleer. Zelfs mensen die zondag regelmatig
nog een viering bijwonen, zullen misschien verrast
worden door de informatie in zo'n onthaalruimte.
Het komt erop neer de mensen opnieuw te betrek-
ken bij het erfgoed en hen opnieuw te intrigeren
met de verhalen die erachter zitten.

Van bij het begin pleit de Stichting Open Kerken
voor een professionele omkadering. Het erfgoed
waar het hier om draait is immers van uitzonder-
lijke kwaliteit, dus moet het onthaalmateriaal dat
ook zijn. Er wordt steeds beroep gedaan op een
grafisch ontwerper die ervoor zorgt dat de lay-
out van al het onthaalmateriaal eenvormig is. Dit

bevordert immers de herkenbaarheid van het net-
werk en voegt waarde toe aan ons uitzonderlijke,
religieuze patrimonium.

De Stichting is constant op zoek naar nieuwe ma-
nieren om het erfgoed op een attractieve en boei-
ende manier voor te stellen aan bezoekers. Jaarlijks
wordt er een zoektocht georganiseerd om de aan-
dacht te vestigen op een deel van ons prachtige,
religieuze patrimonium. In de provincie Namen werd
een eerste gps-route uitgetekend die de bezoeker
langs schitterend natuurlijk en religieus erfgoed
in de omgeving brengt. Een pagina op Facebook
houdt geïnteresseerden op de hoogte van allerlei
evenementen bij de leden en van diverse nieuwtjes.
Verder wil de Stichting in 2012 een eerste groep
leden uitrusten met een 'iBeaken'. Dat is een QR-
code, een soort tweedimensionele streepjescode
die smartphone-gebruikers kunnen inscannen om
vervolgens de informatie over het erfgoed in hun
eigen taal te bekomen.

Iedereen welkom

Het netwerk van open en gastvrije kerken verwelkomt
niet enkel rooms-katholieke gebedshuizen, hoewel
zij het merendeel van het religieuze gebouwenpati-
rimonium in België vertegenwoordigen. Cultusgebou-
wen van alle godsdiensten kunnen toetreden tot de
Stichting, vanuit de overtuiging dat een beter begrip
van elkaars cultuur en cultus, respect opwekt en ons
uiteindelijk dichter bij elkaar zal brengen. Een aantal

orthodoxe en protestantse kerken en de synagogen van Brussel en Aarlen sloten reeds aan bij het netwerk. Ook binnen de moslimwereld werden al enkele positieve contacten gelegd.

De groei van een netwerk

De opstart

Jaarlijks lanceert de Stichting Open Kerken een oproep bij alle gemeenten om alle lokale erfgoedactoren te verzamelen voor een infosessie rond het concept van 'open kerken'. Omdat een breed draagvlak cruciaal is voor het welslagen van zo'n erfgoedproject, worden niet enkel de kerkfabrieken uitgenodigd, maar ook de dienst cultuur en/of toerisme en andere socio-culturele verenigingen zoals het Davidsfonds,

een gidsenbond en de heemkundige kring. Op deze infosessie blijkt steeds dat de zorg en de ontsluiting van ons patrimonium een zaak is die ons allen nauw aan het hart ligt. Meestal vraagt het weinig duw- en trekwerk om alle aanwezigen op één lijn te krijgen. Iedereen wenst immers hetzelfde te bereiken. Vaak is het slechts een kwestie van een doordachte organisatie, goede afspraken en een professionele omkadering.

Nieuwe impulsen

Sinds begin 2010 zorgen plattelandsprojecten voor nieuwe impulsen. In Vlaams-Brabant, Limburg en Oost-Vlaanderen wordt er met Europese, Vlaams en provinciale middelen extra ingezet op het werven van nieuwe leden op het platteland en op een betere samenwerking met andere instellingen/verenigingen. In kleine dorpen is het kerkgebouw dikwijls het enige of het belangrijkste monument. Daarnaast is de ruimte voor cultuur en samenkomst er vaak beperkt. De bedoeling van de plattelandsprojecten is om via een open kerk leven en beweging in de dorpskernen aan te wakkeren. Zo'n ambitieuze projecten moeten jongeren ook sneller motiveren om zich te engageren voor hun erfgoed. In het kader van deze plattelandsprojecten zal ook een 'Draaiboek voor open en gastvrije kerken' verschijnen. Dit moet een soort inspiratieboek worden waaruit vrijwilligers ideeën kunnen putten voor samenwerking, nevengebruik en een gastvrij onthaal.

Vrijwilligerswerking

Het is de bedoeling dat er voor elk kerkgebouw een 'verantwoordelijke open kerken' aangeduid wordt. Deze persoon is de verbinding tussen de kerkfabriek, de parochieploeg, de dienst cultuur en toerisme, de Stichting Open Kerken, de heemkundige kring, de gidsenbond... Dit hoeft niet noodzakelijk iemand van de kerkfabriek te zijn. De bedoeling van een open kerk is net om meer en andere personen te betrekken. De 'verantwoordelijke open kerken' kan dus net zo goed iemand zijn die in de omgeving woont en sterk geïnteresseerd is in geschiedenis of kunst, maar verder geen binding heeft met de kerk of het geloof. Kerkbesturen hebben het daar wel eens moeilijk mee. Men durft minder snel mensen aan te spreken die 's zondags niet meer naar de mis komen. Een eenvoudig rondschrijven in de gemeente waarbij het project wordt uitgelegd en waarin een oproep naar vrijwilli-

gers wordt gedaan, heeft bij verschillende leden echter al voor onverhoopt succes gezorgd.

De vrijwilligerswerking is essentieel voor de goede zorgen van een kerkgebouw. Vrijwilligers zorgen al decennialang voor het dagelijks onderhoud. Zij doen dit niet omdat ze het moeten of omdat ze er voor betaald worden, maar omdat ze oprecht geven om hun kerkgebouw. De nadruk van de Stichting Open Kerken ligt dan ook op het ondersteunen van deze vrijwilligers. Wanneer ze vragen of problemen hebben, staat de Stichting klaar met de eigen know-how, opgebouwd dankzij de ervaringen van meer dan 250 leden over heel België, of kunnen ze doorverwijzen naar één van hun vele connecties. Dat is immers de kracht van een netwerk: je kan leren van de ervaringen van anderen en gebruik maken van hun connecties. Vrijwilligers kunnen daarnaast bij de Stichting beroep doen op een professionele fotograaf en een grafisch ontwerper voor al het onthaalmateriaal. Omdat alle aankopen gebeuren in het kader van het netwerk, liggen de prijzen een stuk lager dan wanneer elke kerk afzonderlijk materiaal zou aankopen. Er wordt trouwens constant gezocht naar sponsoring en subsidies die de prijzen nog verder naar beneden kunnen halen. Zo konden in 2010 bijvoorbeeld twintig Vlaamse kerkgebouwen een onthaaltafel met infoplaat aankopen met een fikse korting, dankzij subsidies bekomen via het Forum voor Erfgoedverenigingen.

Durven

De grootste hinderpaal voor kerkbesturen om toe te treden tot de Stichting Open Kerken is drempelvrees. Angst voor verandering. Waarom immers actief op zoek gaan naar nieuwe gebruiken en gebruikers als men kan verder doen zoals men al decennialang bezig is? Onze maatschappij evolueert echter constant. In Nederland worden elke week twee kerken gesloten.⁴ Monumentale en religieuze waarden zijn er niet meer voldoende om een kerkgebouw te vrijwaren. Er moet dringend ingezet worden op andere aspecten van een kerk. We moeten het gebouw nieuwe betekenissen geven, het opnieuw tot het centrum van een gemeenschap maken. Dat is de beste garantie voor de toe-

komst. De Stichting Open Kerken tracht het religieus erfgoed constant in de kijker te zetten en te promoten bij het grote publiek. De kwaliteit van het onthaal bij de leden is één van de belangrijkste uithangborden van het netwerk. Leden worden regelmatig geprikkeld om hun grenzen te verleggen en nieuwe initiatieven te ondernemen.

Het grootste en meest gekende uithangbord van de Stichting is ongetwijfeld de 'Dag van de Open Kerken'. Deze 'open monumentendag' voor het religieuze patrimonium is op 3 juni 2012 aan zijn vijfde editie toe. Ook gebedshuizen die niet aangesloten zijn bij de Stichting kunnen deelnemen. De deelnemers worden aangemoedigd om een evenement te organiseren om hun prachtige religieuze erfgoed in de kijker te zetten bij het grote publiek. De inspiratiegids van 2012 daagt organisatoren uit om aan de slag te gaan met het thema 'Durf!'. Uit voorgaande edities blijkt dat zulke evenementen de ideale impulsen geven om samenwerking te zoeken met andere organisaties binnen de eigen gemeente. Naast de dienst toerisme, zijn ook de heemkundige kringen graag geziene partners. Hun kennis en hun materiaal worden ten eerste gewaardeerd bij bijvoorbeeld tentoonstellingen. Daarnaast werd er tijdens de Dag van de Open Kerken 2010 in verschillende gemeenten beroep gedaan op leden van de heemkundige kring om een rondleiding te verzorgen in de kerk. In de Heilig Kruiskerk van Stekene werkte de heemkundige kring enthousiast mee aan zowel de tentoonstelling van oude gewaden als aan de geleide bezoeken. In 2009 organiseerde de heemkundige kring van Hechtel-Eksel mee een prachtige tentoonstelling over 'Verborgene kerkschatten' in de Sint-Trudokerk. Door de kennis en de krachten te bundelen kan men elk jaar opnieuw een ander, boeiend verhaal vertellen.

Het zijn zulke samenwerkingsverbanden die de Stichting Open Kerken constant tracht aan te moedigen. Verenigingen kunnen elkaar versterken en elkaars werking verrijken. En dat kan een kwalitatieve ontsluiting van het patrimonium alleen maar ten goede komen.

Marijke Van Looy, Stichting Open Kerken

1 Werner Zupp, Werkstattgespräch: Theologie und Christliche Spiritualität heute, 13 maart 2009, Evangelische Akademie im Rheinland.
 2 Conceptnota 'Een toekomst voor de Vlaamse parochiekerk' in opdracht van Geert Bourgeois, 24 juni 2011.
 3 Conceptnota 'Een toekomst voor de Vlaamse parochiekerk' in opdracht van Geert Bourgeois, 24 juni 2011.
 4 'Roerend Religieus Erfgoed' Museum Catharijnenconvent, Utrecht, www.catharijneconvent.nl.

Een toekomst voor de Vlaamse parochiekerk?

De Vlaamse regering keurde in juni 2011 op voorstel van Vlaams minister Geert Bourgeois de conceptnota over de toekomst van de Vlaamse parochiekerken goed. Het groot aantal parochiekerken in Vlaanderen, de toenemende secularisering en de zware financiële impact die het beheer van die kerken heeft op lokale besturen en kerkfabrieken leidde ertoe dat de knelpunten en uitdagingen in kaart zijn gebracht. Deze conceptnota biedt een antwoord op die analyse.

“Als overheid is het onmogelijk een kerk te onttrekken van haar religieuze functie en zo een nieuwe bestemming te geven, zonder dat daarvoor een kerkrechtelijke beslissing is genomen,” aldus Bourgeois. “Het kerkbestuur beslist of een parochie blijft bestaan of kan opgeheven worden. Daarom is het belangrijk dat kerkbesturen, kerkraden en lokale besturen nauw samenwerken en afspraken maken.” Vlaanderen telt maar liefst 1.792 parochiekerken voor 308 gemeenten. Daarvan is 1 op 3 beschermd als monument. In 2009 betaalden de Vlaamse gemeenten 41 miljoen euro aan exploitatietoelagen aan kerkfabrieken. Daarbovenop nog eens 34 miljoen euro aan investeringstoelagen. Slechts 20 % van de kerkfabrieken is zelfbedruipend. Ongeveer 5 % van de Vlaamse bevolking gaat naar de wekelijkse mis. Eind jaren '70 was dit nog 33 %. Door de steeds toenemende secularisering worden kerken steeds minder gebruikt voor hun religieuze functie. Veel kerken zijn gesloten voor het grote publiek of zijn alleen open tijdens de eredienst. Onbruik zorgt dan weer voor verwaarlozing of zelfs tot verval. Het goede beheer van de parochiekerken staat onder druk omdat het aanbesteden van onderhouds- of restauratieve werken een complexe aangelegenheid is die administratieve en technische expertise vereist. Het daarmee gepaard gaande kostenplaatje is voor veel kerkfabrieken en lokale besturen zwaar om dragen. Daarnaast ontbreekt een strategisch beleid/ langetermijnvisie voor het geheel van parochiekerken in een gemeente.

De basisidee is dat een eventuele nevenbestemming/herbestemming van niet of onvoldoende gebruikte parochiekerken het resultaat moet zijn van een lokaal gevoerde discussie. De lokale context en de lokale gevoeligheden moeten in rekening worden gebracht. Minister Bourgeois zal de gemeentebesturen, kerkraden, centrale kerkbesturen en bisschoppelijke overheden vragen om een langeter-

mijnvisie uit te werken over de toekomst van de parochiekerken. Op basis daarvan moeten de financiële afspraken tussen gemeente en kerkfabrieken aan het begin van een bestuursperiode vastgelegd worden in een meerjarenplan.

Minister Bourgeois roept een nieuw instrument in leven om het strategisch beleid van steden en gemeenten met betrekking tot de parochiekerken te ondersteunen: het onroerenderfgoedrichtplan met bijhorend actieprogramma. Aan de opmaak van dergelijk, uitvoeringsgericht actieprogramma zullen ook middelen gekoppeld worden. “De sleutel tot succesvol onderhoud en beheer ligt in de mate waarin een kerkgebouw een functie en bestemming heeft,” aldus Bourgeois. “Herbestemming kan een belangrijke impuls betekenen voor een gemeente of wijk. Daarom zullen neven- en herbestemmingsprojecten financieel gestimuleerd worden.” Aan de subsidieregelgeving voor het verkrijgen van onderhouds- of restauratiepremies zullen extra voorwaarden gekoppeld worden. Zo zal de Vlaamse overheid enkel nog premies en subsidies toekennen wanneer een langetermijnvisie voorhanden is en de bestemming van de kerk voldoende gemotiveerd wordt. Zowel kerkraden, centrale kerkbesturen als gemeentebesturen in relatie tot die kerkbesturen moeten slagkrachtiger worden. Daarom werd het decreet op de erediensten recent gewijzigd. Centrale kerkbesturen krijgen een meer coördinerende rol in het bepalen van de prioriteiten van verschillende kerkfabrieken, bijvoorbeeld op het vlak van investeringen. Kerkfabrieken moeten de mogelijkheid krijgen bepaalde opdrachten te delegeren aan het centraal kerkbestuur. Daarnaast zal ook de procedure uitgewerkt worden voor de samenvoeging van parochies/kerkfabrieken en de juridische verankering daarvan. De gemeenteraad krijgt voortaan de bevoegdheid om meerjarenplan aan te passen. Tot vandaag kon het enkel goed- of afkeuren. Een centraal aanbod van expertise inzake beheer, neven- en herbestemming is noodzakelijk. Daarom zal de Vlaamse overheid vanaf 2012 samenwerken met het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw als ondersteunend expertisecentrum voor onroerend kerkelijk erfgoed.

Download de conceptnota op <http://binnenland.vlaanderen.be/parochiekerken>

Activiteiten in de kijker

Iedere maand plaatst Heemkunde Vlaanderen een originele heemkundige activiteit 'in de kijker'. Deze activiteit krijgt aandacht op de website, in de elektronische nieuwsbrief en in Bladwijzer. Ook een activiteit van jouw vereniging kan in de kijker komen! We zijn op zoek naar activiteiten die origineel of vernieuwend zijn, of een voorbeeldfunctie kunnen hebben voor andere organisaties. Voldoet jouw activiteit aan die criteria? Stuur dan een verslag en een aantal foto's naar consulenten@heemkunde-vlaanderen.be.

10 eeuwen armoede in Sint-Gillis-Waas

In mei 2011 zetten we de Heemkundige Kring De Kluize en het Gemeentearchief Sint-Gillis-Waas in de kijker. Tijdens Erfgoeddag organiseerden ze samen een succesvolle activiteit. Meer dan 300 deelnemers kwamen op 1 mei naar de tentoonstelling rond '10 eeuwen armoede in Sint-Gillis-Waas' en de vertoning van een unieke film uit de jaren 1950. De Heemkundige Kring De Kluize werkt de laatste jaren intensief samen met het gemeentearchief van Sint-Gillis-Waas om een tentoonstelling op te zetten voor Erfgoeddag. Deze samenwerking tussen erfgoedvrijwilligers en de archivaris leidde al tot boeiende tentoonstellingen over de geschiedenis van het onderwijs, lokale wonderdokter Drieske Nijpers en het rijke verenigingsverleden van Sint-Gillis-Waas.

Armoe troef...?

“Er wordt steeds getracht om de tentoonstelling nauw te laten aansluiten bij het jaarthema van FARO,” vertelt Luc Ruymbeke, voorzitter van Heemkundige Kring De Kluize. “De meeste deelnemers aan Erfgoeddag zullen wel weten dat dit niet altijd even eenvoudig is. Bij de bekendmaking van het thema door de nationale organisatie krabben wij ons altijd even in de haren. Deze editie was dat niet anders: ‘Armoe troef...?’ Wat moesten we hier nu weer gaan aanvangen? De gemeentearchivaris Kenneth Coleman en ikzelf hebben zich tot in het najaar van 2010 de hersens gebroken over de invulling van het jaarthema. Na vele informele overlegmomenten begon er toch stilaan een plan te groeien.”

De heemkundige kring was in het bezit gekomen van een unieke film uit het begin van de jaren vijftig van vorige eeuw over de plaatselijke kledingfabriek Vander Linden. Deze fabriek was, met zijn 130 werknemers, de belangrijkste werkgever van het dorp. De film toonde het volledige productieproces. De gemeentearchivaris was op zijn beurt op zoek gegaan in zijn archiefdepot en had een hele reeks documenten en informatie over armoede weten te verzamelen. Het vroegste verhaal speelde zich af in de 12de eeuw, toen kluizenaar Gerwinus voor een leven in armoede koos in de woestenij waar zich later het dorp Sint-Gillis-Waas zou vormen. Vanuit het besef dat ook in onze eenentwintigste eeuw nog heel wat mensen in armoede leven, werd het idee geboren om een overzichtstentoonstelling op te zetten over ‘10 eeuwen armoede’ in Sint-Gillis-Waas. Deze plannen werden overlegd met de bestuursleden van de heemkundige kring, die zich enthousiast achter het idee schaalden.

Bij de eigenlijke uitwerking van de tentoonstelling was de taakverdeling tussen het archief en de heemkundige kring hetzelfde als de voorbije jaren. De archivaris zorgde voor een twintigtal archiefdocumenten over armoede. De heemkundige kring leverde mooie foto’s en objecten om de tentoonstelling kleur te geven. Zij leverde met het beeldmateriaal over fabriek Vander Linden ook de publiekstrekker van de tentoonstelling. Het gemeentearchief verzorgde verder de redactie van wandteksten die de bezoeker aan de tentoonstelling de nodige historische achtergrondinformatie heeft geboden. De 12de tot de 18de eeuw werd weergegeven in de vorm van een tijdlijn die op grote A0-bladen werd gedrukt met de plotter van het gemeentebestuur.

De 19de en de 20ste eeuw werden uitvoeriger behandeld en in het luikje over de 20ste eeuw was er speciale aandacht voor fabriek Vander Linden. Voor decoratie trokken we andermaal naar één van onze leden bloemisten die, om beurt, het geheel opfleuren met bloemen en planten.

Kwaliteitscomité

“Bijna even belangrijk als het opzetten van een goede tentoonstelling is de bekendmaking ervan,” weet Luc. “Bij Erfgoeddag krijg je daarvoor de steun van de nationale organisatie. In de nationale programmabrochure is er echter slechts een beperkt aantal tekens voorzien om de activiteit voor te stellen. Na overleg met de archivaris werd er gekozen om de tentoonstelling in twee activiteiten op te splitsen. De tentoonstelling “10 eeuwen armoede” werd geregistreerd als een activiteit van het gemeentearchief en de “filmvertoning over fabriek Vander Linden” werd een aparte activiteit georganiseerd door de heemkundige kring. Op die manier zouden de contactgegevens van zowel het archief als de heemkring in de nationale brochure verschijnen en de filmvertoning extra in de kijker zetten. Helaas had het kwaliteitscomité van FARO vragen bij de link tussen de film en het jaarthema. Er werd dan beslist om over te schakelen op plan B en zo werden beide activiteiten alsnog als één geheel omschreven.”

Met succes blijktbaar want het kwaliteitscomité beloofde de tentoonstelling met een speciale vermelding, een onderscheiding die reeds voor het tweede jaar op rij verworven werd. “Naast FARO ondersteunt ook de Erfgoedcel Waasland ons in de communicatie,” vervolgt Luc. “Zij gaven een leuke programmabrochure uit over alle Erfgoeddagactiviteiten in het Waasland waarbij onze activiteit mooi aan bod kwam. Daarnaast moesten affiches en borden in de dorpskern de nodige bezoekers lokken en kregen alle leden van de heemkundige kring een persoonlijke uitnodiging toegestuurd voor de opening. Er werd getracht om ook dit jaar weer de lokale pers te halen. In de regionale editie van het Nieuwsblad verscheen een mooi artikel, maar de andere dagbladen hebben slechts enkele regels aan de tentoonstelling gewijd. We hebben op dit vlak in het verleden al meer weerklank gekregen.”

“Op Erfgoeddag zelf was hier echter weinig van te merken,” vertelt Luc. “Bij de officiële opening van

de tentoonstelling om 10u30 met verwelkoming van de voorzitter, een bijdrage over armoede van schepen van cultuur Steven De Beule en het slotwoord van burgemeester Remi Audenaert, was de zaal overvol. Dorpsdichteres Sylvie Marie heeft haar gelegenheidsgedicht over armoede voorgedragen. Daarna werd aan de aanwezigen een receptie aangeboden door het gemeentebestuur. De heemkundige kring zorgde voor de hapjes. In de namiddag kwamen er nog eens 200 bezoekers en kregen we leuke reacties in ons gastenboek. In totaal telden we op Erfgoeddag meer dan 300 bezoekers. Dankzij de inspanningen van al onze medewerkers, de gemeentearchivaris, het gemeentebestuur, de Erfgoedcel Waasland en FARO kan er teruggeblikt worden op een geslaagde Erfgoeddag. Iedereen geniet nog na van dit succes, maar intussen spookt er in ons achterhoofd reeds een nieuw kwelduiveltje. Volgend jaar is het thema “Helden” Heeft er iemand al een goed idee?”

Met dank aan Luc Ruymbeke en Kenneth Coleman voor het verslag.

Websites:

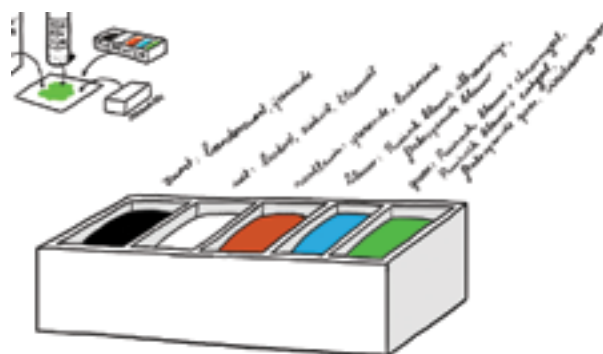
<http://www.dekluize.be/>

<http://www.sint-gillis-waas.be/>

Verfsporen in het Karrenmuseum

In augustus 2011 zetten we het Karrenmuseum Essen in de kijker. Tot eind oktober liep in het museum de openlucht tentoonstelling ‘Verfsporen’. Deze tentoonstelling was het resultaat van wetenschappelijk onderzoek naar verflagen op bespannen landbouwvoertuigen uit de 19de en de 20ste eeuw. In dit onderzoek werden 191 bespannen landbouwvoertuigen opgenomen, hoofdzakelijk afkomstig uit de erfgoedcollecties van het Karrenmuseum Essen, het Openluchtmuseum Bokrijk en het Provinciaal Domein Bulskampveld. De verflagenopbouw van deze voertuigen werd bestudeerd en tientallen coupes werden chemisch geanalyseerd (XRF-analyse, Raman-analyse). Dit onderzoek was uniek door zijn wetenschappelijke benadering van verf op landbouwvoorwerpen.

De voorkomende kleuren op karren en wagen zijn

beperkt tot de onderstaande kleurengroepen. Iedere groep heeft een reeks variaties. Heel vaak komen deze kleuren gecombineerd voor, bijvoorbeeld een groene wagenkast en een bruinrood onderstel. Tegen alle verwachtingen in komen deze kleuren en kleurencombinaties niet streekgebonden voor maar gelijkmatig verspreid voor over heel Vlaanderen.

“Aangezien het kleurenonderzoek werd uitgevoerd op voertuigen die voornamelijk dateerden uit het begin van de 20ste eeuw, hadden we geen duidelijk beeld of dit kleurgebruik ook zo was in de 19de eeuw en vroeger,” vertelt conservator Marin Menu. “Aan de hand van een reeks verzamelde schilderijen konden we hiervoor een aantal conclusies opstellen. Zo zien we voor 1850 enkel houtkleurige karren. De kleuren en kleurencombinaties die we aantreffen op de voertuigen komen pas op in schilderijen vanaf 1850. We kunnen dan ook aannemen dat boeren en schilders pas geleidelijk aan vanaf 1850 hun karren en wagens beginnen te schilderen. Waarom boeren overgaan tot het schilderen is niet helemaal duidelijk, maar opvallend is wel dat dit samenvalt met het openbloeien van de chemische industrie. Nieuwe kunstmatig gefabriceerd pigmenten worden in grote hoeveelheden op de markt gebracht. Aangezien deze fabrikanten hun pigmenten internationaal verspreiden, treffen we in Vlaanderen ook geen streekgebonden kleuren of kleurencombinaties aan. Het aanbod van pigmenten was identiek in West-Vlaanderen als in de Kempen.”

Wagenmaker

Op nieuw vervaardigde karren en wagens brachten wagenmakers bijna altijd een grijze grondverf aan. Af en toe kreeg het onderstel een rode of oranje grondlaag. Met de informatie die de chemische analyse van de verfcoupes opleverde, konden de onderzoekers de volgende ‘pigmentenbak’ samen-

stellen. Opgelet: niet alle pigmenten kwamen gelijktijdig voor. Hierin is duidelijk een evolutie merkbaar van 1900 tot 1970.

Opvallend in het onderzoek was het voorkomen van chroomgroen. Omwille van degradatie werd deze verlaagd in de visuele inspectie steeds waargenomen als een blauwgroene kleur. De chemische analyses toonde aan dat het gaat om chroomgroen, een mengsel van Pruisisch blauw en chroomgeel. Door degradatie van het gele pigment wordt deze verlaagd blauwgroenachtig. Chroomgroen was populair op karren tussen 1930 en 1960.

Met dank aan conservator Marin Menu voor het verslag. Het onderzoek werd uitgevoerd in samenwerking met een reeks partners en met steun van de Vlaamse Overheid.

Website: <http://www.karrenmuseum.be>

Conflict in Landen

In september 2011 zetten we de Geschied- en Heemkundige Kring van Landen (GHK) in de kijker. Tijdens de Open Monumentendag op 11 september slaagde de kring erin een boeiend programma samen te stellen rond het thema 'conflict'.

De Geschied- en Heemkundige Kring van Landen heeft een sleutelfunctie als educatief steunpunt in het verzamelen, bewaren, beheren en ontsluiten van materieel en immaterieel erfgoed voor een breder publiek en onderzoekers binnen het geografische en historisch karakter van deze specifieke grensregio (in casu het vroegere hertogdom Brabant en het prinsbisdom Luik). GHK werkt met drie personeelsleden: twee halftijdse bedienden en één voltijdse logistieke medewerker (ex-DAC'ers). Eind vorig jaar werd de subsidiëring voor twee medewerkers stopgezet. "De stad Landen subsidieert verder

het loon van de logistieke medewerker, terwijl één bediende geniet van 5 u Maribel én een tijdelijk deeltijds contract van de stad Landen in het kader van de viering van 800 jaar Landen," vertelt GHK-voorzitter Georges Wemans. "Voor 2012 hopen we op een combinatie van Maribel en subsidiëring door de stad voor dit personeelslid."

De organisatie van Open Monumentendag ligt in Landen sinds de aanvangsjaren van het evenement in handen van GHK. Georges: "De sponsoring gebeurt door de stad Landen. Onze vaste partner is Natuurpunt voor de organisatie van een themawandeling, vertrekkend vanuit een monument en de lokale geschiedenis hiermee verbonden. Voor OMD zoeken we elk jaar een locatie die anders niet toegankelijk is. Hier vestigen we ons centraal infopunt, aangevuld met buffetvoorziening. Dit garandeert een maximaal aantal bezoekers. De organisatie van een thematentoonstelling is een vaste waarde. We geven ook telkens een brochure in vierkleurendruk uit om het evenement een min of meer bestendig karakter te geven. Dit jaar kostte deze publicatie 1.700 euro voor 600 exemplaren, en deze werd betaald door de dienst Cultuur van de stad Landen."

Medische interventie

"Van zodra het officiële jaarthema bekend is zoeken we naar geschikte locaties. De verdere uitwerking van het thema gebeurt door een aantal bestuursleden van GHK die zich groeperen in een lokaal comité OMD. Vorig jaar hadden we weet van de definitieve afscheidsplichtigheid van de medische legereenheid EMI22 (Elementen voor Medische Interventie). Deze eenheid was op dat ogenblik geconcentreerd in twee depots. Depot 1 aan de Hannuutsesteenweg is bij de Landenaren gekend als 't Park. De villa 't Park heeft meer dan anderhalve eeuw zijn stempel gedrukt op de omgeving, eerst als statige woongelegenheden, vervolgens als militair stafgebouw gedurende bijna acht decennia. De woonfunctie werd aldus verdrongen. Generaties lang was dit gebouw bijgevolg ontoegankelijk voor het publiek. Tijd dus om eens een kijkje te nemen in het gebouw, waar zich dan ook het centrale OMD-infopunt bevond. En eveneens een gelegenheid om terug te blikken op de militair-historische evolutie van de site door middel van een kleine tentoonstelling, aangevuld met militaria. Onze video-afdeling presenteerde op OMD een videofilm over de ontbindingsplichtigheid van EMI 22 op 25 maart."

De stad Landen had op ons aandringen een brief geschreven naar het Provinciaal Commando van Defensie in Leuven, om toelating te vragen om de site open te stellen tijdens Open Monumentdag. Hoewel we al een paar maanden in de weer waren met de organisatie van het evenement, kwam het voor ons verlossende antwoord: we mochten enkele lokalen (woonruimten) van het stafgebouw openstellen voor het publiek. We richtten ook een oproep via de regionale pers naar oud-militairen/dienstplichtigen om ons te voorzien van herinneringen, fotomateriaal, andere attributen... Hierop kwam voldoende reactie, zelfs voer voor later onderzoek. Op 14 juli, een waarachtige herfstdag in het midden van de zomer, kreeg ik via de burgemeester echter telefonisch te horen dat de dienst infrastructuur van het leger verzet had aangetekend tegen de openstelling van het stafgebouw. Aangezien ik al druk bezig was met het schrijven van de teksten voor de brochure, was dit letterlijk en figuurlijk een koude douche. Midden in de vakantieperiode was er niets meer te beginnen. In augustus is ons personeelslid An Sevenants beginnen rondbellen naar diverse diensten van Defensie. Uiteindelijk konden we dan toch de site openstellen. Het bleek een misverstand (sic).”

GHK zorgde op OMD voor het aanbrengen van de bewegwijzering, het aanbrengen van de spandoeken, vlaggen. De dranghekkens rond het gebouw werden geplaatst door de technische dienst van de stad. De tentoonstellingspanelen/kasten waren afkomstig van de provincie Vlaams-Brabant en de stad Landen.

Playmobilmannekes

GHK bracht ter gelegenheid van OMD ook haar eerste stripalbums voor de jeugd: GKH-bestuurslid en historica Anja Kühn was de geestelijke moeder van deze strips. Zij vond het softwareprogramma “Comics” op het internet en GHK kocht het aan voor 25 euro. Het idee om “playmobilmannekes” te gebruiken, kreeg ze van haar zoontje. “Zijn peter had hem voor zijn verjaardag een groot kasteel met bijhorende ridders gegeven,” vertelt Anja. “Omdat ik enkele veldslagen van Groot-Landen moest uitbeelden voor OMD, kwam ik zo op het idee om dit te visualiseren met Playmobil. Mijn eerste idee hebben we dan samen besproken binnen het lokaal comité en van daaruit is dan het resultaat gekomen. Dankzij het enthousiasme van iedereen hebben we zo’n mooie foto’s kunnen maken. De verhaaltjes

kwamen als vanzelf toen ik de geschiedenis nalas. We wilden meer veldslagen navertellen, maar de tijd ontbrak ons. Misschien kan dit in de toekomst, hoewel ik toch geschrokken was van de kostprijs om zulke albums in vierkleurendruk te maken. Achteraf bekeken denken we dat de verkoopprijs voor de albums (1,5 euro per stuk) te laag was “

“Het was ook voor de eerste maal dat we zelf voor het buffet zorgden,” vervolgt Georges. “Onze militaria-afdeling zorgde voor de dranken en twee vrouwelijke bestuursleden bakten pannenkoeken. Volgende maal gaan we ook belegde broodjes voorzien. Deze OMD was voor vele oud militairen/dienstplichtigen een prettig weerzien. Oude verhalen werden opgedist, foto’s geïdentificeerd en er werden een aantal nieuwe afspraken belegd.”

Neerwinden

GHK zorgde ten slotte ook voor activiteiten rond H. Kruiskapel, een monument dat verbonden is met de veldslagen van Neerwinden. De kapel is niet alleen een getuige van het toenmalige brutale geweld en menselijk leed, maar werd ook in de voorbije decennia herhaalde malen opzettelijk beschadigd en leeggeroofd. De huidige kapel werd in 1780 opgetrokken en grondig opgefrist in 1978. Een opschrift vermeldt: “Hier verbleef veldmaarschalk Josius van Coburg, grootoom van onze eerste koning Leopold I en overwinnaar van de tweede veldslag in 1793”. Een oriëntatiebord schetst het verloop van de beide veldslagen. Deze veldkapel ligt als klein landschapselement midden in een oase van akkers en boomgaarden.

Georges: “Een begeleide wandeling met als thema ‘Conflict... hoezo?’ gaf de deelnemers een duidelijk inzicht in het verloop van de eens zo belangrijke veldslagen, terwijl ze onderweg konden genieten van het mooie landschap en een overzicht kregen van de akkerfauna en -flora. Voor dit alles werd samengewerkt met Natuurpunt. Een pluspunt hier was de persoonlijke belangstelling van de gids voor de veldslagen en zijn doorgedreven terreinkennis.” “Moe maar voldaan keerden we rond half acht huiswaarts. Het was weliswaar een lange dag!” besluit Georges.

Met dank aan voorzitter Georges Wemans voor het verslag.

Website: www.ghklandens.be

De heropbouw van een Kempense schapenstal in Vorselaar

In oktober 2011 zetten we Natuurpunt Vorselaar in de kijker. De vereniging vierde op zondag 25 september de opening van de heropgebouwde Kempense schapenstal in Vorselaar. De 18de-eeuwse stal staat in het unieke decor van het natuurgebied Schupleer en zal dienst doen als schaapskooi en als educatieve ruimte. Zo kreeg een bedreigd stukje historisch erfgoed een moderne herbestemming.

“De kern Vorselaar van Natuurpunt Nete en Aa broedde al enige tijd op een project dat zorg voor historisch erfgoed, natuureducatie en recreatie op een originele manier met elkaar zou verbinden,” vertelt voorzitter Dirk Willems. “Enkele jaren geleden konden we in Retie de hand leggen op het volledige gebinte van een 18de-eeuwse schaapsstal. We wilden de stal heropbouwen op het educatief perceel van het natuurgebied Schupleer in Vorselaar, als een trekpleister, ontmoetingsplek en educatieve ruimte voor scholen en verenigingen.”

Tussen droom en daad lagen zoals gewoonlijk heel wat praktische bezwaren. “Na enkele jaren trekken en zwoegen aan dossiers en administratieve verplichtingen, kregen we in december 2009 het verlossende nieuws dat het ingediende subsidiedossier bij Leader Regio Midden-Kempen was goedgekeurd. Samen met de subsidies die Toerisme Vlaanderen eerder had toegezegd, was zo een belangrijk deel van de bouwkosten gedekt. Begin 2010 konden we dan eindelijk aan de slag!”

Wilgentenen

Vrijwilligers van Natuurpunt en de Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM) brachten de stal naar Vorselaar. Eerst werden alle onderdelen van de stal bestudeerd, gefotografeerd en genummerd. Het opbouwwerk en de afwerking gebeurde in grote mate door vrijwilligers, en dit onder de deskundige begeleiding van restauratiespecialist Etienne Mahieu en architect/monumentenzorger Johan De Walsche.

“Na al de voorbereidingen was het een magisch moment toen we in juli 2010 de balken en spanten rechtrokken en in mekaar konden zetten,” herinnert Dirk zich. “Aangrijpend was het gevoel dat eeuwenoude eiken verbindingen opnieuw in elkaar pasten

als een moderne meccano en dat een stapel oud hout op twee dagen opnieuw een elegante constructie werd. Het technisch vernuft en de handvaardigheid van onze Kempense voorouders stemt tot nederigheid.”

De vrijwilligers kregen ook hulp van de leerlingen houtbewerking van het Atheneum De Vesten uit Herentals, die op deze manier een zeldzame kans kregen om echte praktijkervaring op te doen. Zij namen de bouw van de houten muurkaders en de dakconstructie voor hun rekening, en maakten in hun ateliers ook de poorten en ramen, naar een authentiek model uit Bokrijk. In januari 2011 werd dan het rieten dak aangebracht op de stal, en begin mei werden de lemen muren opgebouwd tijdens een grote werkdag met twintig vrijwilligers. De laatste maanden stonden in het teken van de afwerking van binnen- en buiteninrichting.

“We vinden het erg belangrijk dat de heropbouw van de schaapsstal een gemeenschapsproject was, met een grote betrokkenheid van vele mensen. Daarom voorzagen we ook enkele grote werkdagen, onder meer voor het vlechten van de wilgentenen in de muren en het mengen en smeren van leem. We kregen daarvoor heel wat positieve reacties van Vorselaarse verenigingen en scholen, en we kregen ook veel steun van het gemeentebestuur van Vorselaar.”

De combinatie van duurzame bouwtechnieken uit het verleden (gebruik van lokale en hernieuwbare materialen zoals leem, inheems hout en riet), met moderne elementen (composttoilet, toegankelijkheid voor gehandicapten) geven de stal daarnaast ook een voorbeeldfunctie in tijden waarin duurzaam gebruik van energie en grondstoffen steeds belangrijker worden.

Ijzermaal

De site waar de stal werd heropgebouwd, is de toegangspoort tot het natuurgebied en een landschapelijk pareltje, met houtkanten, poelen, rietkragen, een hoogstamboomgaard en een schaapsweide.

“Met de heropbouw van de stal redden we een stuk Kempens erfgoed van de ondergang én geven het een nieuwe bestemming,” zegt Dirk. “Respect voor het originele materiaal en de authentieke bouwstijl worden gekoppeld aan een modern en actief gebruik van de stal door scholen, verenigingen, wandelaars en bezoekers. Een gedeelte van de stal zal blijvend dienst doen als onderkomen voor de schaapskudde die het Schupleer begraast. Maar daarnaast voorzien we in de stal ook een ruimte die gebruikt kan

worden als rustiek les- en vormingslokaal, als vertrekplaats en rustpunt voor recreatieve activiteiten, als tentoonstellingsruimte “

De stal wordt een toeristisch infopunt en op termijn wil men er natuurhistorische vondsten uit het gebied, foto's en kaarten, tentoonstellen. De omgeving van het Schupleer is namelijk ook historisch en geologisch interessant. De gevolgen van de ijstijden en van verdwenen economische activiteiten zoals plaggenlandbouw en het winnen van moerasijzererts ('ijzermaal') zijn nog te lezen in het landschap. In de toekomst zullen leraars, docenten en studenten kunnen beschikken over een eenvoudig lokaal ter ondersteuning van openluchtactiviteiten en ervaringsgericht onderwijs voor vakken als biologie, aardrijkskunde en geschiedenis.

Inhoudiging

Het openingsevenement op 25 september werd een succes over de hele lijn. In de voormiddag woonden 200 genodigden de inhoudigingsplechtigheid bij. Directeur Chris Steenwegen en burgemeester Lieven Janssens van Vorselaar prezen in hun toespraken de actieve samenwerking van de lokale Natuurpuntkern met andere verenigingen en scholen, als sleutel tot

het welslagen van het project. Dat bleek ook de dag zelf die mee georganiseerd werd door o.m. de lokale VVV, JNM, de Wereldwinkel, de fotoclub, de harmonie en de heemkundige kring.

Het publieksprogramma in de namiddag bracht een massa bezoekers op de been. Meer dan 1000 mensen bewonderden de stal en genoten van het geanimeerde programma met veel muziek en een breed palet aan standen en demonstraties. Uiteraard viel ook het prachtige terras aan de Aa-rivier erg in de smaak. Enkele honderden jonge en oudere natuurliefhebbers maakten de speciale Schupleer-wandeling en waren vol lof over het mooie parcours en de landschapsgidsen.

Met dank aan Dirk Willems voor het verslag. De Schapenstal is te bezichtigen elke zondagnamiddag tijdens het toeristisch seizoen dat loopt van begin mei tot eind september, of op afspraak.

Website:

<http://sites.google.com/site/schaapstal/>

